

Kenmerken, wensen en behoeften deeltijd hoger onderwijs

Rapport

Onderzoek in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Wouter van Casteren

Anja van den Broek

Jules Warps

Joyce Jacobs

Carlijn Braam

ResearchNed

maart 2012

© 2012 ResearchNed Nijmegen in opdracht van Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Alle rechten voorbehouden. Het is niet geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in publicaties zonder nauwkeurige bronvermelding.

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Onderzoeksvragen en aanpak	6
2	Kenmerken deeltijdopleidingen en deeltijdstudenten hoger onderwijs	8
2.1	Kenmerken deeltijdopleidingen	8
2.2	Kenmerken deeltijdstudenten	25
2.3	Samenvatting en conclusies kenmerken deeltijdopleidingen en deeltijdstudenten	30
3	Ontwikkelingen, wensen en behoeften	31
3.1	Wensen en behoeften studenten: consumentisme sterk toegenomen	31
3.2	Werkgevers: traditioneler, maar ook daar hogere eisen aan flexibiliteit	32
3.3	Opzet en aanbod van deeltijdopleidingen: convergentie naar blended learning	34
3.4	Ervaren belemmeringen in wet- en regelgeving	38
4	Deeltijd hoger onderwijs in het buitenland	42
4.1	Flexibel hoger onderwijs in Europa	42
4.1.1	Flexibele toelating, vrijstellingenbeleid, schakelprogramma's	43
4.1.2	Flexibel onderwijs binnen het bekostigde bestel	43
4.2	Conclusie internationale vergelijking	46
5	Conclusies	47

Samenvatting

In dit onderzoek zijn kenmerken van deeltijdopleidingen in het hoger onderwijs (publiek en particulier) in kaart gebracht en de wensen en behoeften van deelnemers en werkgevers ten aanzien van maatwerk en flexibiliteit. Flexibiliteit zien we in dit onderzoek als de mogelijkheden om de *organisatie* en de *aanbiedingsvorm* van het onderwijs aan te passen aan de wensen van deelnemers en/of opdrachtgevers. Maatwerk is de mogelijkheid om het onderwijs *inhoudelijk* aan te passen aan de wensen van deelnemers en/of opdrachtgevers.

Kenmerken deeltijdopleidingen en deeltijdstudenten

- Van 2001 tot 2011 is het aantal eerstejaars in het bekostigd deeltijdonderwijs vrijwel gehalveerd (van ruim 19.000 tot minder dan 10.000). In de afgelopen twee jaar is er een versnelde daling van de instroom, waarbij de daling in het wo het sterkst is. Ook de inschrijvingen aan de Open Universiteit dalen gestaag. De particuliere opleiders melden een deelnamegroei over de afgelopen jaren en verwachten een verdere groei als de economie aantrekt.
- Het aanbod deeltijdopleidingen is de afgelopen jaren gedaald, vooral bij de hbo-bachelor studies (zowel bekostigd als niet-bekostigd). De particuliere aanbieders melden een recente uitbreiding van hun opleidingsaanbod in de richtingen techniek en zorg, sectoren waar ze van oudsher minder sterk vertegenwoordigd waren.
- In het hbo is de geprogrammeerde studieduur van de deeltijdbachelors vaak 4 jaar, net zo lang als de voltijdvariant. In het wo is de duur van de deeltijdstudie langer dan de voltijdvariant, tot 6 jaar voor een bachelor. Dat komt mede doordat in het wo er minder mogelijkheden worden geboden voor het verkrijgen van vrijstellingen, tijd- en plaatsonafhankelijk leren met behulp van e-learning en voor werkend leren. Binnen het hbo kan de deeltijdroute – mits de privé- en werkomstandigheden goed zijn – een tijdefficiënte leerroute zijn, als het leren en werken optimaal op elkaar zijn afgestemd.
- Deeltijdstudenten in het hbo en wo verschillen in de praktijk vrij weinig qua tijd die zij besteden aan de studie (hbo: 24,3 uur/week, wo: 21,7 uur/week).
- De huidige flexibiliteit en maatwerk worden in het bekostigd onderwijs, vooral het wo, op onderdelen lager ingeschat dan in het particuliere onderwijs. Opvallend is de lage beoordeling van de huidige mogelijkheden voor e-learning/afstandsonderwijs in het hele publieke en particuliere onderwijs. De algemene beoordeling van de flexibiliteit en het maatwerk is in het particuliere onderwijs (met name het hbo) flink positiever dan in het bekostigd onderwijs. De bekostigde instellingen ontlopen elkaar weinig qua oordeel over de flexibiliteit bij de eigen opleiding; bij het algemene oordeel over maatwerk is het oordeel vanuit de hogescholen positiever.
- Er is momenteel een brede ontwikkeling gaande, in zowel het publieke als private onderwijs, naar *blended learning*. Dat betreft combinaties van klassikaal, face-to-face onderwijs en vormen van virtueel (afstands)leren. Aanbieders die voorheen vooral afstandsonderwijs verzorgden vullen dat aan met klassikale werkvormen en vice versa. Dat biedt ook meer mogelijkheden voor maatwerk en flexibiliteit. Die ontwikkeling gaat de komende jaren naar verwachting door. De universiteiten lopen daarbij achter bij het bekostigd hbo en met name het particulier onderwijs.
- In de wettelijke kaders voor deeltijdonderwijs is ruimte geboden voor het stellen van eisen aan de werkkring, zodat de werkplek kan worden benut voor de uitvoering van leeractiviteiten in het kader van de opleiding. Eisen aan de werkkring worden vooral gesteld in het hbo. In het wo is dat enkel bij de masteropleidingen onderwijs gebruikelijk.
- Bij de kwaliteitsoordelen van de NVAO valt op dat de bekostigde deeltijdopleidingen vaker goed scoren op programmaniveau en de particuliere deeltijdopleidingen vaker goed op personeelniveau.
- De studenttevredenheid over het deeltijdonderwijs is duidelijk het grootst bij de OU. Tussen de overige opleidingen is er minder verschil, met een licht voordeel voor de niet-bekostigde opleidingen.
- De populatie deeltijdstudenten telt in het bekostigd onderwijs in vergelijking met de voltijders relatief veel personen met laagopgeleide ouders, allochtonen en vrouwen. Dit duidt erop dat

deeltijdonderwijs ook nu nog een rol vervult voor de opscholing van en tweede kansen voor specifieke doelgroepen.

- De leeftijd van deeltijdstudenten is dalend; het aandeel 30-minners in de instroom stijgt.
- In het particuliere onderwijs is doorgaans sprake van een werkgeversbijdrage aan de kosten van de opleiding. In het bekostigde onderwijs gaat de veronderstelling dat de werkgever bijdraagt minder vaak op en bekostigen veel deelnemers hun opleiding ook zelf. Daarbij is er veel variatie tussen instellingen en opleidingen.

Wensen en behoeften deelnemers en werkgevers

De behoefte bij deelnemers en werkgevers aan flexibiliteit en maatwerk in het onderwijs is afgelopen jaren flink gestegen en de verwachtingen liggen ook op een hoger niveau, melden veel respondenten.

Belemmeringen voor deeltijdonderwijs

De recente daling van de deelname aan het bekostigd deeltijdonderwijs hangt volgens veel respondenten in dit onderzoek samen met de recente financiële maatregelen (langstudeerdersmaatregel, maatregel bekostiging tweede studie). Daarnaast zijn er de bekende en al langer bestaande belemmeringen in de wet- en regelgeving, die grotendeels hun basis vinden in het feit dat in de wetgeving geen onderscheid wordt gemaakt tussen onderwijs in voltijd en deeltijd, waardoor bepalingen voor voltijdopleidingen ook gelden voor de deeltijdvariant. Dit betreft bijvoorbeeld de bepalingen ten aanzien van de vestigingsplaats van de opleiding die beperkte ruimte biedt aan aansluiting bij de (werk)situatie van deelnemers en het benutten van de werkplek als leerplek in de opleiding.

Wat flexibiliteit en maatwerk betreft wordt er door veel respondenten een verkramping en een toegenomen voorzichtigheid waargenomen binnen instellingen, bij de inspectie en in de accreditatie ten aanzien van flexibele, individuele leerroutes. Achtergrond hiervan zijn de recente incidenten met onrechtmatigheden bij afstudeertrajecten in het hbo.

Maar er is meer aan de hand. Vooral binnen de universiteiten lijdt het deeltijdonderwijs onder een gebrek aan prioriteit en is het overwegend nauwelijks een thema. De focus ligt bij de bekostigde opleidingen sterk op de accommodatie van de in de afgelopen jaren sterk gegroeide deelnemersaantallen in het voltijdonderwijs. Universiteiten beschouwen deeltijdonderwijs daarbij veelal als duur onderwijs voor een kleine groep, met geringe academische opbrengsten. Bij hogescholen ligt het genuanceerder en zijn er ook instellingen die investeren in flexibel deeltijdaanbod en daarbij ook nog deelnamewinst boeken. Daar ook is er veel meer steun vanuit de instelling op centraal niveau.

Samengevat is uit de resultaten van de interviews en de enquête te concluderen dat door samenloop van omstandigheden het klimaat voor deeltijdonderwijs voor de bekostigde instellingen en deels ook voor de particuliere opleidingen nu ongunstig is. Het gaat dan om vijf hoofdzaken:

1. de al langer bestaande situatie dat de wetgeving de voltijdstudent te zeer als norm heeft en dat de nadruk ook binnen de bekostigde instellingen sterk op die voltijdstudent ligt. Voorzieningen en aanbod voor deeltijdstudenten krijgen daardoor binnen veel bekostigde instellingen minder aandacht;
2. recente beleidsmaatregelen – de maatregelen langstudeerders en bekostiging tweede studie – die een rem zetten op de deelname;
3. de bij deelnemers en opdrachtgevers gestegen behoefte aan maatwerk en flexibiliteit, mede ingegeven door de recente beleidsmaatregelen, waardoor de lat voor opleidingen op dit vlak hoger is komen te liggen.
4. tegenover de grote en groeiende behoefte aan maatwerk en flexibiliteit staat een recente gegroeide voorzichtigheid binnen instellingen met individuele (leerwegaafhankelijke) routes en flexibele diplomatrajecten, uit angst voor 'incidenten';

5. de actuele economische crisis die een rem zet bij werkgevers, zzp'ers en werknemers op scholingsuitgaven.

Internationale voorbeelden

Voor inspiratie vanuit het buitenland zijn er twee hoofdbenaderingen te onderscheiden. Ten eerste zijn er de landen die inzetten op flexibilisering van het gehele hoger onderwijs, waarvan ook de volwassen en werkende studenten profiteren. Het Verenigd Koninkrijk is hiervan het duidelijkste voorbeeld. Ten tweede is er de bijzondere casus van Denemarken waar is gekozen voor twee separate stelsels voor initieel onderwijs en volwassenenonderwijs met afwijkende bekostigingsvoorwaarden en gescheiden onderwijs.

1 Inleiding

In opdracht van het ministerie van OCW heeft ResearchNed onderzoek gedaan naar feiten, wensen en behoeften met betrekking tot het deeltijd hoger onderwijs.

Centraal in dit onderzoek staat de rol die deeltijd hoger onderwijs kan spelen voor de verhoging van het kwalificatieniveau van werkenden. Directe aanleiding voor dit onderzoek vormen de zorgen over het deeltijd hoger onderwijs die zijn geuit in de recente Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap ("*Kwaliteit in verscheidenheid*", 2011). Hoofdzorg is dat een aanbod voor een Leven Lang Leren (LLL) binnen het bekostigde onderwijs nog niet is uitontwikkeld. Het ontbreekt vooral aan de voor werknemers zo noodzakelijke flexibiliteit in het aanbod. Tekenend is dat het aanbod van en de deelname aan deeltijdopleidingen in het hoger onderwijs teruglopen.

Het voorliggende onderzoek maakt deel uit van een bredere verkenning naar de aansluiting tussen vraag en aanbod van deeltijdonderwijs en het streven naar meer flexibiliteit in het hoger onderwijs voor werkenden. Beleidsvragen die hiermee samenhangen zijn onder meer:

- In hoeverre past het onderscheid voltijd-deeltijd-duaal in het huidige wettelijke kader nog bij de variatie in inrichting van het onderwijs (afstandsleren, werkend leren, blended learning enzovoorts)?
- Is het wenselijk onderscheid te maken tussen deeltijdonderwijs en afstandsonderwijs in de WHW en in het beleid?
- Hoe kunnen hoger onderwijsinstellingen die deeltijdopleidingen aanbieden zorgen voor meer inhoudelijke en organisatorische flexibiliteit?
- Hoe kunnen die instellingen zorgen voor een betere aansluiting op de wensen en behoeften van werkgevers?
- Hoe kunnen die instellingen ervoor zorgen dat de feitelijke studieduur beter aansluit op de nominale studieduur, met behoud van kwaliteit van de opleiding?
- Hoe kan een te starten experiment flexibel hoger onderwijs voor werkenden eruit zien?

Bij de verkenning van deze vragen betreft het ministerie van OCW ook de private aanbieders van hoger onderwijs. Uiteindelijk doel van de verkenning is om de definitie en het wettelijk kader van het deeltijd hoger onderwijs tegen het licht te houden en te beoordelen of deze voldoende toekomstbestendig zijn, gegeven de ontwikkelingen in het hoger onderwijs en op de arbeidsmarkt.

Begrippen: flexibiliteit en maatwerk

Uitgangspunt bij dit onderzoek is dat de doelgroep werkenden in het hoger onderwijs vooral deelneemt aan deeltijdopleidingen en dat die doelgroep behoefte heeft aan flexibilisering van het aanbod. In het voorliggende onderzoek is daarbij een onderscheid gemaakt tussen de begrippen flexibiliteit en maatwerk, waarbij deze als volgt zijn gedefinieerd:

Flexibiliteit: *de mogelijkheid om de organisatie en de aanbestedingsvorm van het onderwijs aan te passen aan de wensen van deelnemers en/of opdrachtgevers.*

Hieronder vallen bijvoorbeeld:

- afstandsonderwijs,
- openingstijden buiten kantooruren,
- periodisering/mogelijkheid om studieduur aan te passen aan eigen voorkeuren,
- onderwijsaanbod in losse modules.

Maatwerk: *de mogelijkheid om het onderwijs inhoudelijk aan te passen aan de wensen en behoeften van de deelnemer en/of opdrachtgever.*

Hieronder vallen bijvoorbeeld:

- intake assessments en EVC-procedures leidende tot vrijstellingen of aanpassingen in het programma,
- ontwikkeling onderwijs in directe samenspraak met deelnemers/opdrachtgever,
- inhoudelijk aansluiten op de leermogelijkheden in de werksituatie van de deelnemer (leren op de werkplek).

1.1 Onderzoeksvragen en aanpak

Kern van het onderzoek is het inventariseren van de kenmerken van het huidige aanbod deeltijdopleidingen in het hoger onderwijs, de ontwikkelingen in dat aanbod en de ontwikkeling in de wensen en behoeften bij deelnemers en bij werkgevers. Door het ministerie van OCW zijn de volgende onderzoeksvragen voorgelegd:

1. Wat zijn de kenmerken van deeltijdopleidingen hoger onderwijs, bijvoorbeeld:
 - wat is de geprogrammeerde opleidingsduur en studielast, in relatie tot nominale studieduur?;
 - wat is het gehanteerde beleid t.a.v. maatwerk (aanvullende toelatingseisen, vrijstellingenbeleid, eisen t.a.v. werkring/credits gekoppeld aan praktijkleren e.d.)?;
 - wat is het gehanteerde beleid t.a.v. inhoudelijke flexibilisering van deeltijdopleidingen?;
 - welke vormen van flexibilisering in organisatie en aanbiedingsvormen (contactonderwijs, afstandsonderwijs, action learning, blended learning) worden gehanteerd?;
 - wat zien de betrokkenen uit de instellingen als de belangrijkste ontwikkelingen in (de inrichting van) deeltijdopleidingen hoger onderwijs in de afgelopen en komende jaren?
2. Welke ontwikkelingen nemen instellingen waar wat betreft kenmerken en behoeften van deeltijdstudenten en samenstelling van de populatie deeltijdstudenten?
3. Welke ontwikkelingen nemen instellingen waar wat betreft de behoeften van werkgevers ten aanzien van (deeltijd-)opleidingen van werknemers?
4. Wat zijn (aanvullende) door de instellingen ervaren belemmeringen in wet- en regelgeving t.a.v. het realiseren van flexibel deeltijd hoger onderwijs voor werkenden?
5. Welke relevante ontwikkelingen zijn er ten aanzien van deeltijd hoger onderwijs/hoger onderwijs voor werkenden in een aantal andere (ons omringende en goed presterende) landen? Zijn we in Nederland nog up to date? Zijn er goede internationale voorbeelden?

De gehanteerde onderzoeks aanpak bestond uit het volgende:

Deskresearch/data-analyse

Om de kenmerken van de deeltijdopleidingen in beeld te brengen is door ResearchNed allereerst een analyse verricht op verschillende databestanden. Gebruik is gemaakt van de registers CROHO, 1CijferHO, CBS en NVAO, van steekproefbestanden (met name de Nationale Studentenenquête NSE), van data die door de instellingen zijn aangeleverd via de systematiek van het Hoger Onderwijs data Exchange (HODEX) of via een webformulier en van objectieve gegevens die via internet of andere openbare bronnen zijn vergaard.

Enquête deeltijdopleidingen

Ten tweede is een vragenlijst uitgezet bij een groot aantal contactpersonen van deeltijdopleidingen. In de enquête zijn door 166 respondenten vragenlijsten ingevuld voor in totaal 306 deeltijdopleidingen: 171 hbo-opleidingen en 135 wo-opleidingen. Van alle opleidingen is 12,4 procent (38) niet-bekostigd. In de enquête zijn vragen opgenomen die aanvullende informatie opleverden over de kenmerken van deeltijdopleidingen. Daarnaast zijn vragen opgenomen over de wensen en behoeften van deeltijdstudenten en werkgevers, over ontwikkelingen bij de opleidingen en over ervaren belemmeringen.

Interviews

Aanvullend aan de vragenlijst zijn interviews afgenomen bij een aantal instellingen voor hoger onderwijs en bij de brancheorganisaties voor het onderwijs. In die interviews is nader ingegaan op trends en ontwikkelingen bij de deeltijdopleidingen en op de wensen en behoeften bij deeltijdstudenten en werkgevers. De aldus verzamelde informatie is benut om de inzichten vanuit de ingevulde vragenlijsten aan te vullen en te verdiepen. Dit is weergegeven in hoofdstuk 3.

Met de navolgende personen is in het kader van dit onderzoek gesproken:

Hogeschool van Amsterdam	Marry van Straten Hans Seubring Lucie te Lintelo
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	Bettina Willemsen Toine Kamps Maria Putman
Radboud Universiteit Nijmegen	Henny Sackers
Universiteit Leiden	Jan van Rooij
Rijksuniversiteit Groningen	Alie van Arragon
Open Universiteit Nederland	Anja Oskamp Harry Ummels Ben Janssen
LOI	Marten Jan Kuipers
NCOI	Joke Elzenaar
VSNU	Christiaan van den Berg Han van Yperen
HBO-Raad	Ad van Bemmelen
NRTO	Ria van 't klooster

Internationale benchmark

Ten slotte is gekeken naar interessante ontwikkelingen in vergelijkbare andere landen met betrekking tot het deeltijd hoger onderwijs en de flexibilisering van het hoger onderwijs in het algemeen. Dit is aangepakt met een literatuurstudie en door in de interviews te vragen naar buitenlandse (goede) voorbeelden ten aanzien van de flexibilisering van hoger onderwijs en de stimulering van deeltijdaanbod. De aldus verzamelde inzichten zijn weergegeven in hoofdstuk 4.

Beperkingen en reikwijdte onderzoek

In dit onderzoek zijn feiten, meningen en visies over het deeltijd hoger onderwijs verzameld. De verzameling van opinies is mede gebaseerd op een enquête onder deeltijdopleidingen en in belangrijke mate ook op de gehouden interviews. De in de interviews geuite meningen en percepties hoeven niet representatief te zijn voor alle instellingen voor hoger onderwijs. In de tekst is zo goed mogelijk aangegeven waar het meningen en visies betreft van afzonderlijke respondenten.

2 Kenmerken deeltijdopleidingen en deeltijdstudenten hoger onderwijs

Uit de beschikbare informatie over deeltijdopleidingen is door ResearchNed een database met deeltijdopleidingen geconstrueerd. In dit hoofdstuk presenteren we vanuit die database een aantal resultaten die relevant zijn voor dit onderzoek. Die resultaten zijn op verschillende plekken aangevuld met informatie vanuit de enquête en vanuit de interviews.

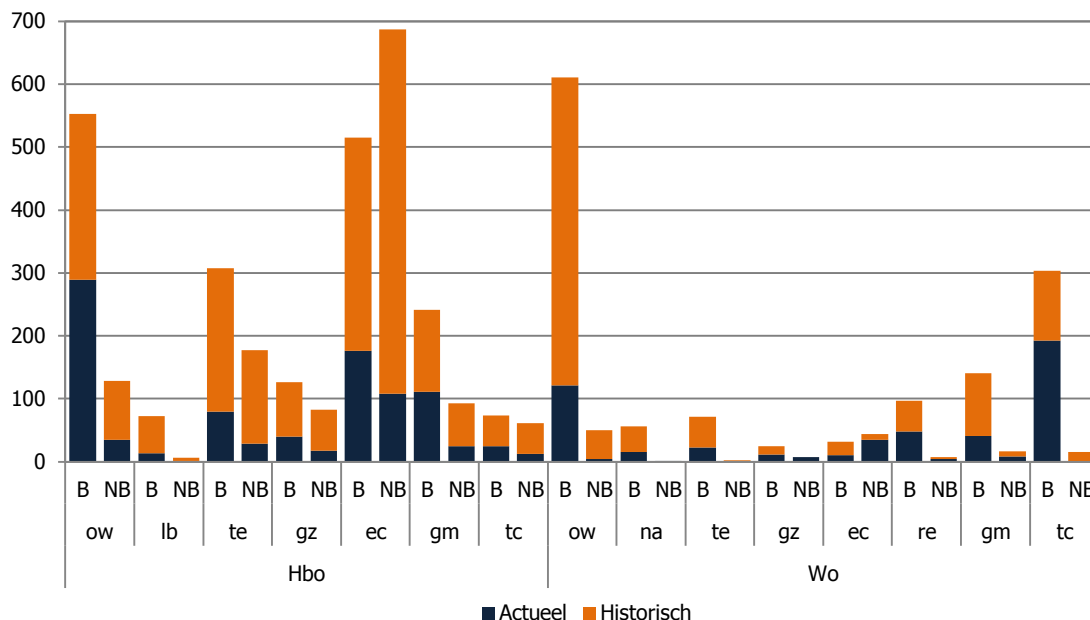
2.1 Kenmerken deeltijdopleidingen

Aanbod deeltijd hoger onderwijs

Uit figuur 2.1 blijkt dat in veel sectoren¹ in het wo de mogelijkheden voor werkenden om in deeltijd een opleiding te volgen beperkt zijn. In het bekostigde wo zit het aanbod vooral in de sectoren onderwijs, taal&cultuur en rechten. Er is ook een relatief groot niet-bekostigd aanbod in de hoek van de economie. In die sector is het actuele niet-bekostigde deeltijdaanbod groter dan het bekostigde.

In het hbo is het aanbod van deeltijdopleidingen groter en meer gespreid. In het hbo is er bovendien een groter niet-bekostigd aanbod. Alleen in de hbo-landbouw is het particulier onderwijs afwezig. In de voor de arbeidsmarkt belangrijke sectoren onderwijs, gezondheidszorg en techniek is het niet-bekostigde aanbod klein ten opzichte van het bekostigde aanbod. In de figuur is nog niet te zien dat in de interviews naar voren komt dat het particulier onderwijs sinds kort versterkt inzet op nieuwe opleidingen in de techniek en gezondheidszorg (zie hoofdstuk 3). Belangrijkste sector voor het niet-bekostigde deeltijdaanbod is ook in het hbo de sector economie.

Figuur 2.1: Aanbod deeltijdopleidingen (actueel en historisch) naar sector, Hbo en Wo, bekostigd (B) en niet-bekostigd (NB)

¹ ow=onderwijs lb=landbouw te=techniek gz=gezondheidszorg ec=economie gm=gedrag en maatschappij tc=taal en cultuur na=natuur re=rechten

Ontwikkeling in het aanbod

In tabel 2.1 is het aanbod aan deeltijdopleidingen vergeleken voor 2007 en 2011. Daaruit blijkt dat het aanbod van hbo-bachelors fors is gedaald en dat die daling vooral zit bij de niet-bekostigde opleidingen². Hbo-master laat juist een forse groei zien, vooral in het niet-bekostigde segment. Het aantal associate degree opleidingen is van 2007 tot 2011 ruim verdrievoudigd.

Wo-bachelor laat een beperkte afname zien in het bekostigde aanbod en is vrijwel afwezig in het niet-bekostigde aanbod. Het aanbod bekostigde deeltijd wo-masters is van 2007 tot 2011 behoorlijk gedaald en bij de particuliere aanbieders juist flink gestegen.

Tabel 2.1: Aanbod deeltijdopleidingen hoger onderwijs 2007-2011
Cijfers per september 2007 en oktober 2011

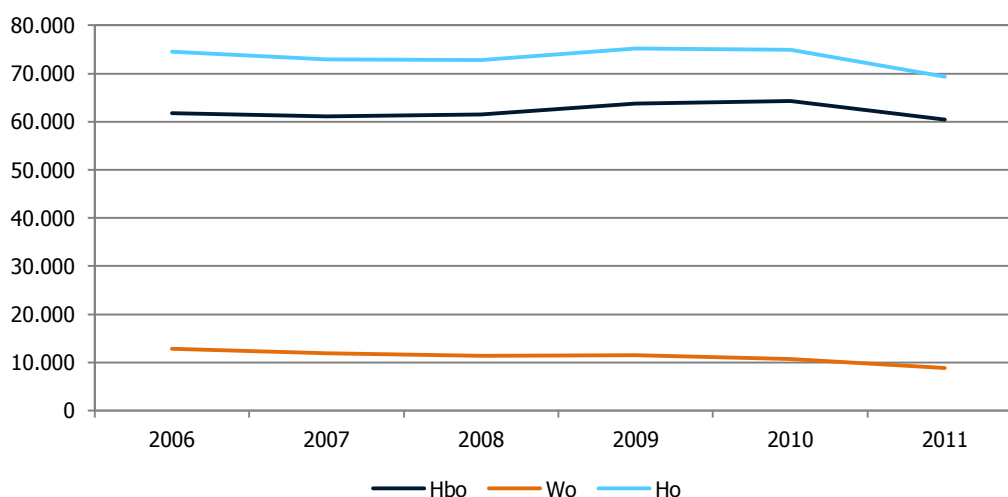
	Bekostigd			Niet-bekostigd			Totaal		
	2007	2011	Vershil	2007	2011	Vershil	2007	2011	Vershil
Hbo-ad	34	99	65	1	20	19	35	119	84
Hbo-ba	860	716	- 144	640	374	- 266	1.500	1.090	- 410
Hbo-ma	116	140	24	62	158	96	178	298	120
Wo-ba	137	134	- 3	3	1	- 2	140	135	- 5
Wo-ma	400	337	- 63	32	66	34	432	403	- 29

Bron: CROHO.

Deelname bekostigd deeltijdonderwijs

De totale deelname aan het bekostigd deeltijd hoger onderwijs is in de periode 2006-2011 redelijk stabiel, met een opvallende knik naar beneden vanaf 2010 (figuur 2.2). Voor hbo en wo zijn er daarbij verschillende patronen. Het deelnemersaantal in het deeltijd wo is gestaag dalende. In het hbo volgt er pas na het topjaar 2010 (in de tijdreeks 2006-2011) een daling.

Figuur 2.2: Totale inschrijvingen deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar soort hoger onderwijs

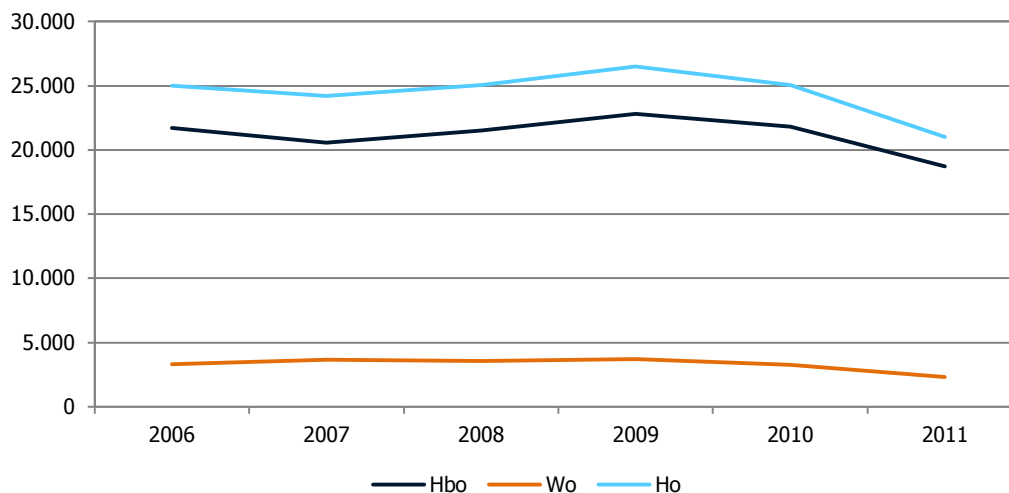

Bron: DUO-1Cijfer Hoger Onderwijs 2006-2011; alleen hoofdinschrijving - student.

² De terugloop in het aanbod niet-bekostigde deeltijdopleidingen hbo-bachelor wordt voor een deel verklaard door het opschonen van het Croho-bestand. In 2007 stond een aantal deeltijdopleidingen geregistreerd waar in de praktijk geen onderwijsaanbod voor werd geboden en waarin geen studenten waren ingeschreven.

Als gekeken wordt naar de nieuwe inschrijvers (figuur 2.3) dan is de recente daling verscherpt te zien.

Figuur 2.3: Instroom deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar soort hoger onderwijs

Bron: DUO-1Cijfer Hoger Onderwijs 2006-2011; instroomaantallen (eerstejaars opleiding instelling) alleen hoofdinschrijving - student.

Op langere termijn bekeken – vanaf 2001 – is de instroom van eerstejaars deeltijd vooral in de periode 2001-2006 sterk afgenomen, zowel in het hbo als in het wo (tabel 2.2). In de periode 2005-2009 is de instroom betrekkelijk stabiel, waarna er weer een sterke daling volgt. Per saldo is van 2001 tot 2011 het aantal eerstejaars in het bekostigd deeltijdonderwijs gedaald van ruim 19.000 tot minder dan 10.000 en daarmee feitelijk in tien jaar tijd gehalveerd.

Tabel 2.2: Aantallen eerstejaars studenten bekostigd deeltijdonderwijs 2001-2011

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
HBO	16.997	14.881	14.256	12.330	11.405	10.783	10.620	10.784	10.915	10.373	8.946
WO	2.061	2.065	1.951	1.609	1.594	1.583	1.536	1.438	1.560	1.442	881
HO-totaal	19.058	16.946	16.207	13.939	12.999	12.366	13.156	13.222	12.475	11.815	9.827

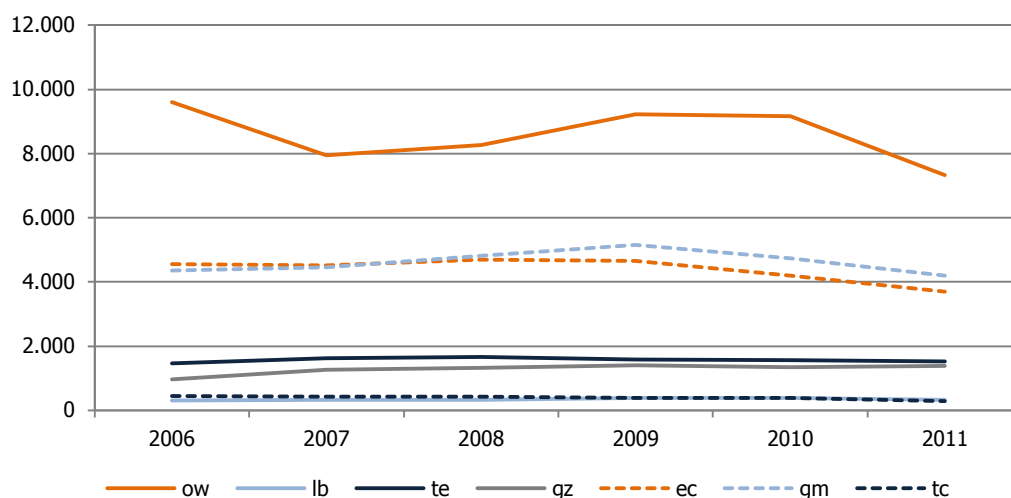
Bron: 1CijferHO.

De daling van de deelname aan het bekostigde deeltijd hoger onderwijs is te meer opvallend omdat de deelname aan het voltijd hoger onderwijs de afgelopen jaren aanzienlijk is gegroeid, vooral in het hbo. Hiertussen is echter ook een verband te leggen. In de interviews met hogescholen en universiteiten is gesteld dat de aandacht voor het deeltijdonderwijs juist heeft geleden onder de focus op voltijdonderwijs en de accommodatie van de sterk groeiende groepen initiële studenten (zie ook hoofdstuk 3).

Deelname naar sector

Achter de gelijkmatige daling van de deelname in het wo schuilt feitelijk een meer dynamische ontwikkeling per sector dan in het hbo. In het hbo is vooral de deelname in de sector onderwijs flink schommelend (figuur 2.4). De overige sectoren vertonen een rustiger beeld.

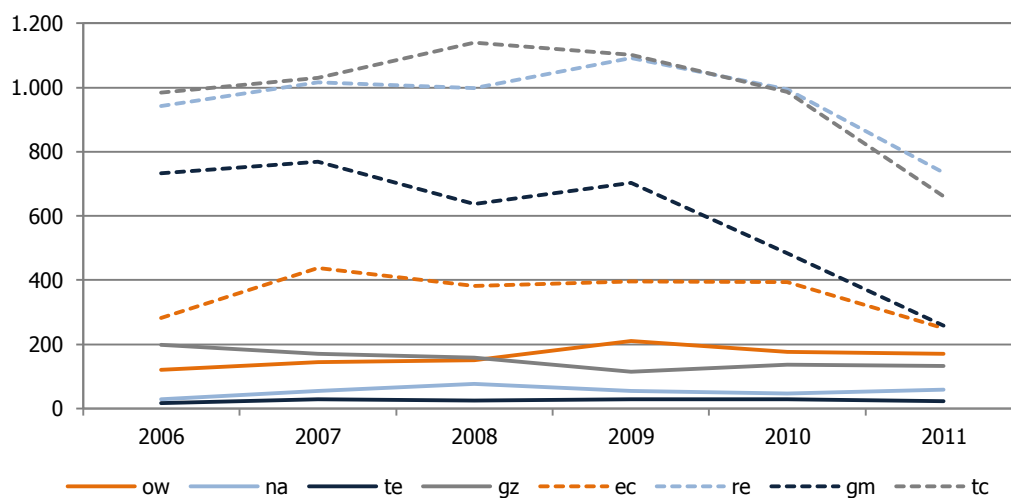
Figuur 2.4: Instroom deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar sector: hbo

Bron: DUO-1Cijfer Hoger Onderwijs 2006-2011; instroomaantallen (eerstejaars opleiding instelling) alleen hoofdschrijving - student.

In het wo is er aan de ene kant de groep rechten, gedrag&maatschappij, economie en taal&cultuur, waar de deelname recent zeer flink is gedaald (figuur 2.5). Daar staan tegenover de sectoren gezondheidszorg, natuur en onderwijs waar de deelname weliswaar laag is, maar relatief stabiel in de recente jaren.

Figuur 2.5: Instroom deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar sector: wo

Bron: DUO-1Cijfer Hoger Onderwijs 2006-2011; instroomaantallen (eerstejaars opleiding instelling) alleen hoofdschrijving - student.

Deelname Open Universiteit

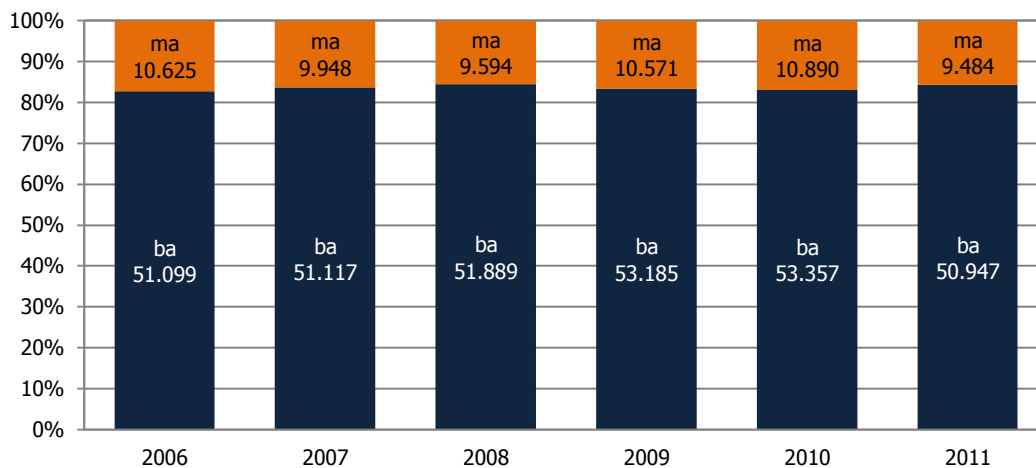
Bovenstaande instroom betreft de instroom bij de reguliere universiteiten. De grootste aanbieder van bekostigd deeltijd wo is de Open Universiteit, die zich expliciet richt op flexibel hoger onderwijs. Een student kan bij de Open Universiteit een volledige bachelor- of masteropleiding volgen, maar ook één of meerdere losse cursussen of programma's afnemen. Het aantal ingeschreven studenten aan de Open

Universiteit is eveneens in de afgelopen periode flink gedaald, van 26.000 in 2003 tot ongeveer 16.000 in 2011.

Deelname naar type onderwijs

In het hbo is de verhouding tussen het aantal inschrijvingen voor deeltijd bachelors en deeltijd masters tamelijk stabiel, met een lichte afname van het aandeel masters (figuur 2.6).

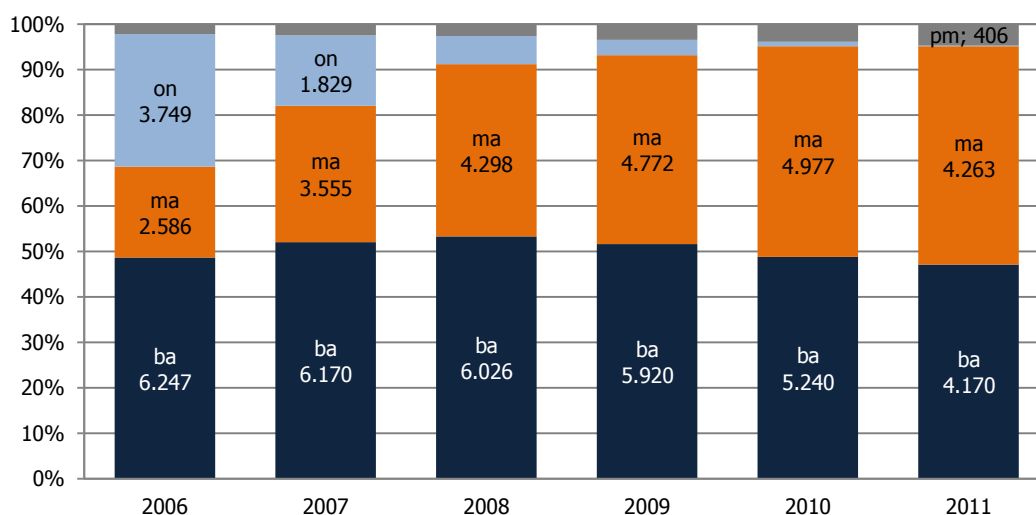
Figuur 2.6: Inschrijvingen deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar type onderwijs: HBO

Bron: DUO-1Cijfer Hoger Onderwijs 2006-2011; alleen hoofdinschrijving – student, inclusief Associate degree.

In vergelijking met het hbo gaat het in het deeltijd wo veel vaker om masters dan om bachelors. Het aandeel masteropleidingen is daarbij ook gestegen (figuur 2.7).

Figuur 2.7: Inschrijvingen deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar type onderwijs: WO

Bron: DUO-1Cijfer Hoger Onderwijs 2006-2011; alleen hoofdinschrijving - student.

Deelname niet-bekostigd deeltijdonderwijs

De deelname aan het particuliere deeltijdonderwijs wordt niet geregistreerd. Volgens een recente opgave van de NRTO zijn er circa 80.000 deelnemers aan erkende opleidingen hoger onderwijs. Daarmee zijn er meer deelnemers in het particuliere dan in het bekostigde deeltijd hoger onderwijs. Bekend is dat het in een groot aantal gevallen gaat om (clusters van) modules en dat slechts een deel van de deelnemers de opleiding afrondt met een diploma. Wel is in de interviews aangegeven dat trend is dat men meer stapelaars ziet die via modules uiteindelijk een diploma halen. Uit de interviews komt voorts naar voren dat er in de afgelopen jaren een groei is geweest van het aantal deelnemers bij de particuliere instellingen. Daarbij is de verwachting bij de particuliere opleiders dat als de economie aantrekt, het aantal deelnemers aan de particuliere opleidingen verder zal stijgen.

Studieduur, opleidingsduur en studielast

De totale studielast van deeltijdbachelors en de Associate Degree in het hbo en de bachelor in het wo is hetzelfde als in de voltijdvariant en er zijn daarbij ook geen verschillen tussen bekostigd en niet-bekostigde opleidingen (tabel 2.3). Bij de masters zijn er wel verschillen. De masters in het bekostigde hoger onderwijs tellen gemiddeld meer studiepunten dan de niet-bekostigde masters, met het bekostigde hbo als koploper.

Tabel 2.3: Gemiddelde geprogrammeerde studielast naar bekostigde en niet-bekostigde actuele en historische deeltijdopleidingen naar soort en type hoger onderwijs.

		Hbo				Wo			
		Actueel		Historisch		Actueel		Historisch	
		gem.	N	gem.	N	gem.	N	gem.	N
Bekostigd	Ongedeeld			165	498	360	2	161	654
	Bachelor	240	567	240	581	180	124	180	40
	Master	93	85	104	44	73	337	82	180
	Associate Degree	120	87	120	34				
Niet-bekostigd	Ongedeeld			151	451			165	65
	Bachelor	240	121	240	519	180	1	180	2
	Master	69	115	67	39	64	58	77	18
	Associate Degree	120	4	120	1				

Bron: CROHO.

Bij de hbo-bacheloropleidingen is de feitelijke, geprogrammeerde duur van de deeltijdopleiding (zonder vrijstellingen) doorgaans gelijk aan of weinig langer dan die van de voltijd of duale variant, dat wil zeggen meestal vier jaar en soms viereneenhalf jaar. Kortere komt ook voor, maar minder vaak, met studieduren van twee, tweeënhalve of drie jaar³. Een enkele keer wordt uitgegaan van een duur van vijf jaar. Door de opleiding en het leren op de werkplek zeer nauw op elkaar aan te sluiten, in combinatie met vrijstellingen, worden studenten gefaciliteerd om ook daadwerkelijk in de gestelde tijd de studie af te ronden. In de praktijk lukt dat niet altijd (zie verderop). Deeltijd hbo-masters in bijvoorbeeld de gezondheidszorg kunnen tot drie jaar duren.

In het wo is de verwevenheid van werkplek en opleiding doorgaans veel minder en is de geprogrammeerde duur van de deeltijdopleiding dan ook vaak langer dan de voltijdvariant, tot zes jaar voor de bachelor. Kortere komt ook redelijk vaak voor. Voor de wo-bachelors talen, communicatie, geschiedenis en rechten is er bijvoorbeeld aanbod met een duur van vierenhalve of vijf jaar. Deeltijd wo-

³ Bron: Keuzegids Deeltijdstudies 2011.

masters vergen volgens opgave doorgaans twee jaar. In de interviews met universiteiten is aan de orde gekomen dat mede onder druk van de recente maatregelen zoals de aangekondigde langstudeerdersmaatregel er gewerkt wordt aan kortere routes. Dat gaat ten eerste om verkorte deeltijd bacheloropleidingen, met een geprogrammeerde studieduur van vier jaar. Een andere, al langer gaande trend is de inzet op pre-masters waarbij in een intensief maatwerkprogramma van doorgaans een jaar heel gericht wordt toegewerkt naar toegang tot de masterfase. Voor een deel van de deeltijders in het wo is dit een mogelijk alternatief.

Uit tabel 2.4 blijkt dat de respondenten in de enquête aangeven dat de feitelijke studielast per week in het bekostigde deeltijd wo en hbo elkaar minder ontlopen dan verwacht mag worden op basis van de duur van de opleidingen. In het bekostigde hbo is de gevraagde tijdsinvestering gemiddeld wel hoger en is in negentien procent van de gevallen een tijdsinvestering van meer dan 25 uur per week nodig. Opvallend is dat de gerapporteerde studielast in het niet-bekostigde onderwijs zowel in het hbo als het wo duidelijk lager is dan in het bekostigd onderwijs.

Tabel 2.4 Studielast deeltijdopleidingen naar soort hoger onderwijs en bekostiging (percentages)

	Hbo		Wo		Ho	
	Niet-bekostigd	Bekostigd	Niet-bekostigd	Bekostigd	Niet-bekostigd	Bekostigd
0-10 uur	4	1	0	3	3	1
10-15 uur	65	7	20	8	47	7
15-20 uur	22	35	80	52	45	43
20-25 uur	0	39	0	34	0	37
> 25 uur	9	19	0	3	5	12

Bron: ResearchNed, onderzoek deeltijd hoger onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW.

Deeltijd en langstudeerders

Bij het onderwerp langstudeerders in deeltijdonderwijs horen enkele nuanceringen. In de interviews is vanuit met name de hogescholen aangegeven dat er minstens vier kanttekeningen zijn te plaatsen bij de studieduur en de rendementen in het deeltijdonderwijs:

- Als inschrijvers in een voltijdstudie in die opleiding vastlopen en daarna overstappen naar een deeltijdopleiding, wordt de tijd die ze aan de deeltijdopleiding besteden in de statistieken overschat.
- Het komt regelmatig voor dat deeltijdstudenten tijdens het studietraject een of enkele keren de opleiding onderbreken, omdat bijvoorbeeld het werk tijdelijk voorrang heeft.
- Er is een groep studenten die een deeltijdopleiding als tweede studie volgt en daarbij prioriteit geeft aan de hoofdopleiding. De voortgang in de deeltijdstudie kan uiteraard daaronder lijden.
- Studievertraging hangt vaak samen met werk- en privé-omstandigheden, waar deeltijdstudenten vaker mee worstelen dan (jongere) voltijdstudenten.

In de interviews is aangegeven dat – mits de privé- en werkomstandigheden meewerken – de deeltijdroute in het hbo voor veel personen juist ook een tijdefficiënte route kan zijn naar een diploma.

Maatwerk en flexibiliteit

In tabel 2.5 is weergegeven hoe de respondenten in de enquête over onderwijsvormen rapporteren. Daaruit blijkt dat er momenteel in het niet-bekostigde onderwijs een grotere variëteit is aan vormen waarin het onderwijs wordt aangeboden dan in het bekostigde onderwijs. Met name op de punten onderwijs in het weekend, e-learning en werkend leren is er een voorsprong. In het bekostigde hoger onderwijs heeft het hbo grosso modo een voorsprong op het wo.

Tabel 2.5: Vormen deeltijdonderwijs naar soort hoger onderwijs en bekostiging (percentages)

	Hbo		Wo		Ho	
	Niet-bekostigd	Bekostigd	Niet-bekostigd	Bekostigd	Niet-bekostigd	Bekostigd
Dagonderwijs	83	51	87	79	84	64
Avondonderwijs	78	80	60	36	71	61
Onderwijs in weekend	48	3	7	5	32	4
Afstandsonderwijs	4	5	0	13	3	9
E-learning	48	13	0	8	29	10
Werkend leren	87	32	47	8	71	22
Geen van deze	0	0	0	1	0	0

Bron: ResearchNed, onderzoek deeltijd hoger onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW.

In de enquête is vervolgens gevraagd naar de algemene beoordeling van de huidige mogelijkheden voor flexibiliteit en maatwerk (tabel 2.6). Het blijkt dat daar in het particulier onderwijs flink positiever over wordt geoordeeld dan in het bekostigd onderwijs. Het bekostigd hbo en wo ontlopen elkaar alleen bij de mogelijkheden voor maatwerk, die in het bekostigd hbo hoger worden ingeschat.

Tabel 2.6: Oordeel huidige stand bij de opleiding ten aanzien van flexibiliteit en maatwerk naar soort hoger onderwijs en bekostiging (gemiddelden: 1=zeer onvoldoende; 5=zeer goed)

	Hbo		Wo		Ho	
	Niet-bekostigd	Bekostigd	Niet-bekostigd	Bekostigd	Niet-bekostigd	Bekostigd
Flexibiliteit	4,6	3,2	3,6	3,1	4,2	3,2
Maatwerk	4,6	3,3	3,1	2,9	4,0	3,1

Bron: ResearchNed, onderzoek deeltijd hoger onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW.

Vervolgens is in de enquête gevraagd naar de beoordeling van de huidige mogelijkheden op facetten van flexibiliteit en maatwerk (tabel 2.7). Daaruit blijkt onder meer dat de mogelijkheden voor e-learning/afstandsonderwijs nu het vaakst als gering worden beoordeeld, opvallend genoeg vaker in het particuliere onderwijs dan in het bekostigd onderwijs. Andere punten die nu nog relatief vaak (> 30%) als gering worden beoordeeld zijn in het particulier onderwijs de vrijstellingen en het standaardaanbod van verkorte trajecten. In het bekostigde wo worden de mogelijkheden op *alle* facetten relatief vaak (> 30%) genoemd als gering. In het bekostigde hbo is de algemene stand beter en worden op vier facetten (les-openingstijden, vrijstellingen, leren op de werkplek en coaching/begeleiding) de huidige mogelijkheden zelfs vaak (> 50%) als ruim beoordeeld.

Tabel 2.7: Huidige mogelijkheden bij eigen opleiding ten aanzien van flexibiliteit en maatwerk naar soort hoger onderwijs en bekostiging (percentages)

	Hbo						Wo						Ho					
	Niet-bekostigd			Bekostigd			Niet-bekostigd			Bekostigd			Niet-bekostigd			Bekostigd		
	Gering	Redelijk	Ruim	Gering	Redelijk	Ruim	Gering	Redelijk	Ruim	Gering	Redelijk	Ruim	Gering	Redelijk	Ruim	Gering	Redelijk	Ruim
▪ E-learning/afstandsonderwijs	87	4	9	72	14	14	100	0	0	76	10	14	92	3	5	74	12	14
▪ Les/openingstijden buiten kantooruren	17	4	78	25	25	50	40	20	40	48	26	26	26	11	63	35	26	39
▪ Mogelijkheid losse modules te doen	22	0	78	35	32	33	13	33	53	34	14	51	18	13	68	35	24	41
▪ Vrijstellingen voor onderwijseenheden in vastgelegde en vaststaande onderwijsprogramma	26	4	70	15	29	55	71	0	29	36	21	43	43	3	54	24	26	50
▪ Samenstelling (individuele) trajecten in aansluiting op competenties en werksituatie	22	0	78	29	34	36	36	29	36	61	16	23	27	11	62	43	26	30
▪ Standaardaanbod verkorte trajecten	91	9	0	57	20	23	43	14	43	39	28	32	73	11	16	49	24	27
▪ Aansluiting behoeften deelnemer	4	17	78	25	39	36	21	29	50	62	17	21	11	22	68	41	29	29
▪ Aansluiting behoeften werkgever	9	9	83	38	27	34	21	43	36	76	20	4	14	22	65	55	24	21
▪ Leren op de werkplek	0	22	78	10	23	67	14	57	29	59	17	24	5	35	59	32	21	48
▪ Bijspijker/aansluitingprogramma's	30	9	61	56	27	17	7	43	50	51	21	27	22	22	57	54	24	22
▪ Coaching/begeleiding	0	4	96	8	18	74	7	7	86	30	25	45	3	5	92	18	21	61

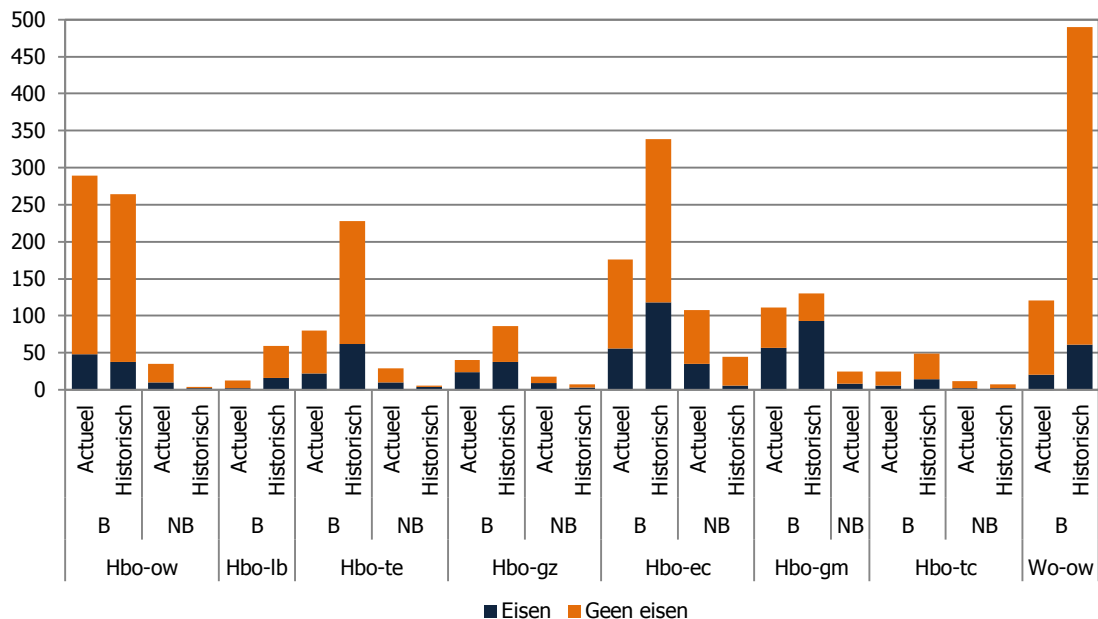
Bron: ResearchNed, onderzoek deeltijd hoger onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW.

Eisen aan werkring

Volgens artikel 7.27 van de WHW kan het instellingsbestuur aan de inschrijving voor een deeltijdopleiding eisen stellen aan de werkzaamheden van de deelnemer, indien die werkzaamheden in de onderwijs- en examenregeling als onderwijseenheden zijn aangemerkt. Deze bepaling is opgenomen omdat vanuit verschillende opleidingen bleek dat studenten de deeltijdopleiding in vier jaar konden doen, doordat zij vrijstellingen kregen op basis van werkervaring en doordat werkplekleren geïntegreerd werd in de opleiding, waardoor werktijd (deels) ook studietijd werd.

Een deel van de deeltijdopleidingen stelt inderdaad eisen aan de werkring van instromers. Relatief vaak is dat het geval bij deeltijdopleidingen in de hbo-sectoren zorg, gedrag&maatschappij en economie (figuur 2.8). In het deeltijd wo zijn er eigenlijk alleen in de sector onderwijs eisen aan de werkring.

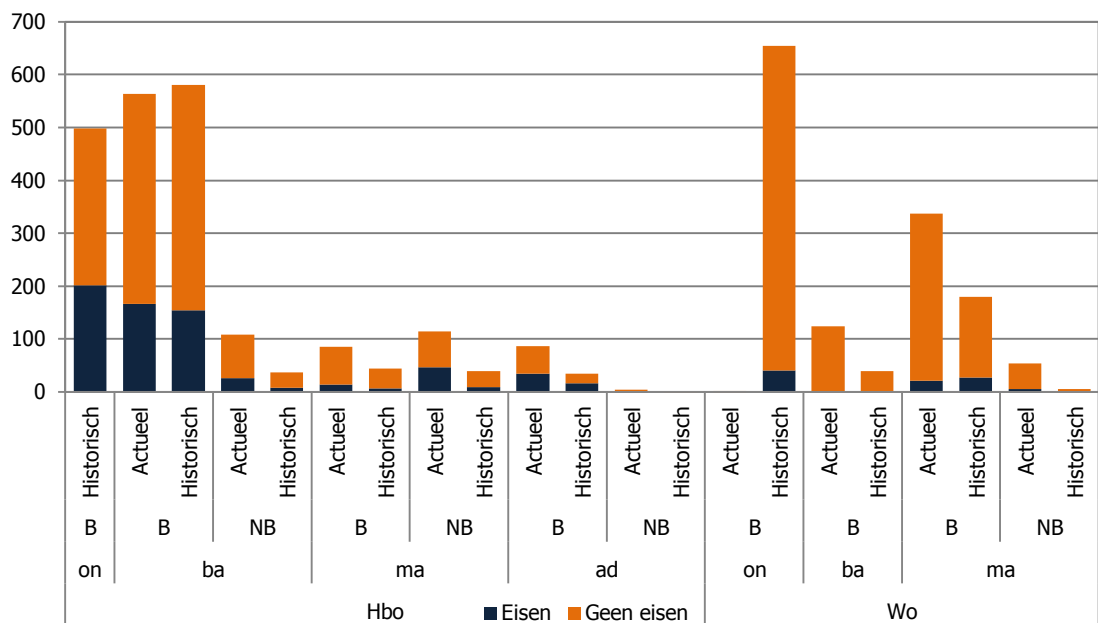
Figuur 2.8: Eisen ten aanzien van werk, bekostigde (B) en niet-bekostigde(NB) deeltijdopleidingen naar sector en status in 2011: historisch/actueel

Bron: CROHO.

Bezien naar type onderwijs blijkt uit figuur 2.9 dat in het bekostigd hbo vaker werkervaring wordt gevraagd in de bachelorfase en in het bekostigd wo alleen in de masterfase (onderwijs). In de deeltijdmasterstudies in het hbo vragen de niet-bekostigde opleidingen veel vaker om werkervaring dan de bekostigde opleidingen.

Figuur 2.9: Eisen ten aanzien van werkzaamheden bekostigde (B) en niet-bekostigde(NB) deeltijdopleidingen naar type hoger onderwijs en status in 2011: historisch/actueel

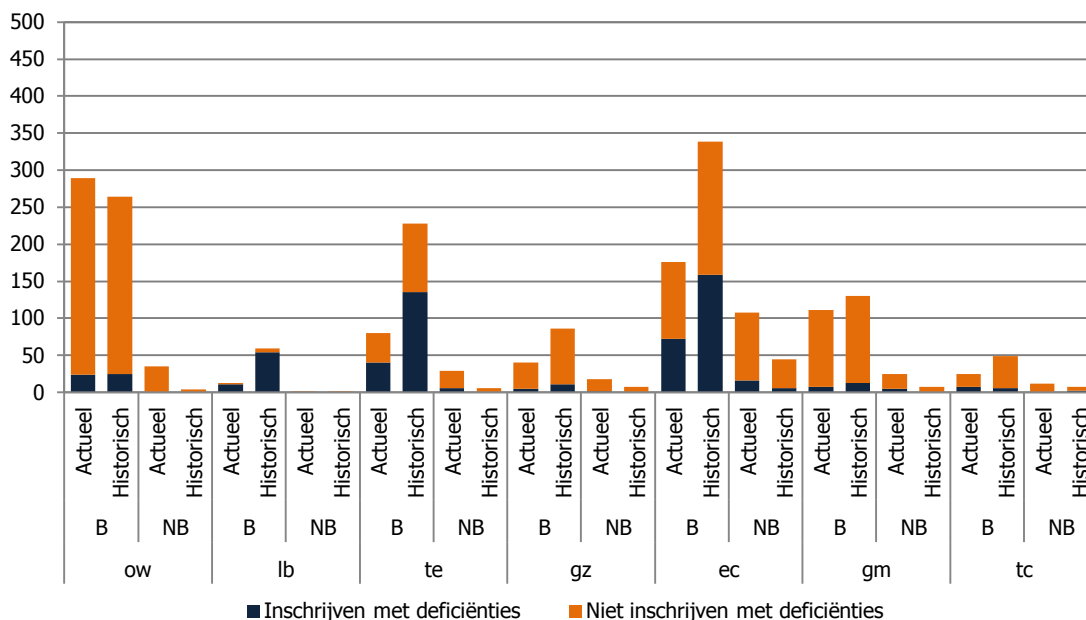

Bron: CROHO.

Inschrijven met deficiënties

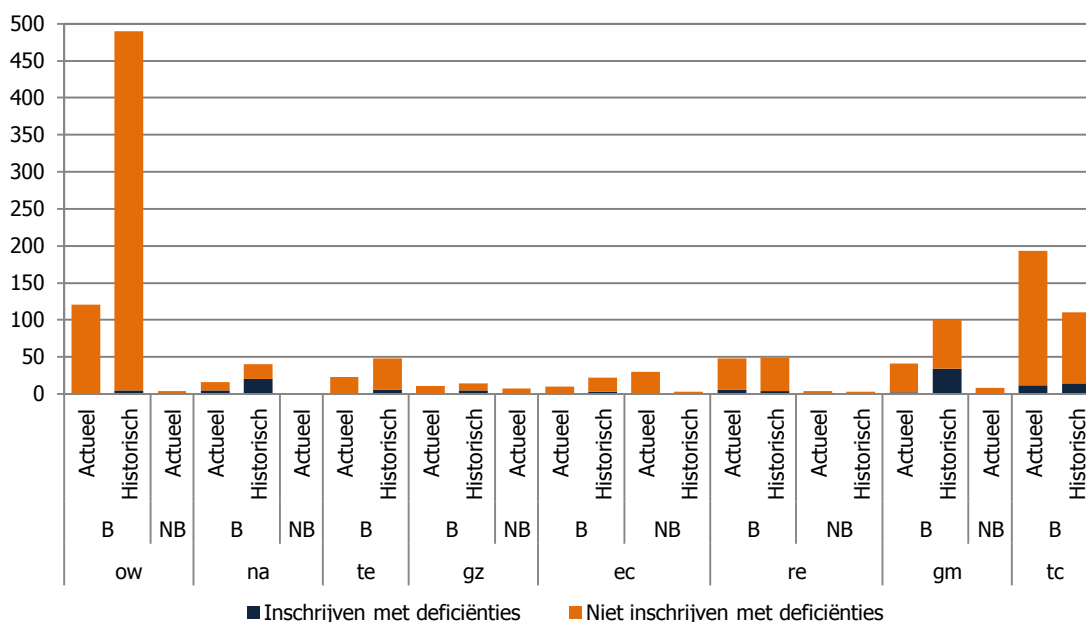
In het bekostigd hbo is inschrijven met deficiënties vooral gebruikelijk in de landbouwopleidingen en daarnaast in mindere mate ook in de techniek en economie. De particuliere opleidingen schrijven over de hele linie minder vaak in met deficiënties.

Figuur 2.10: Inschrijven met deficiënties, hbo

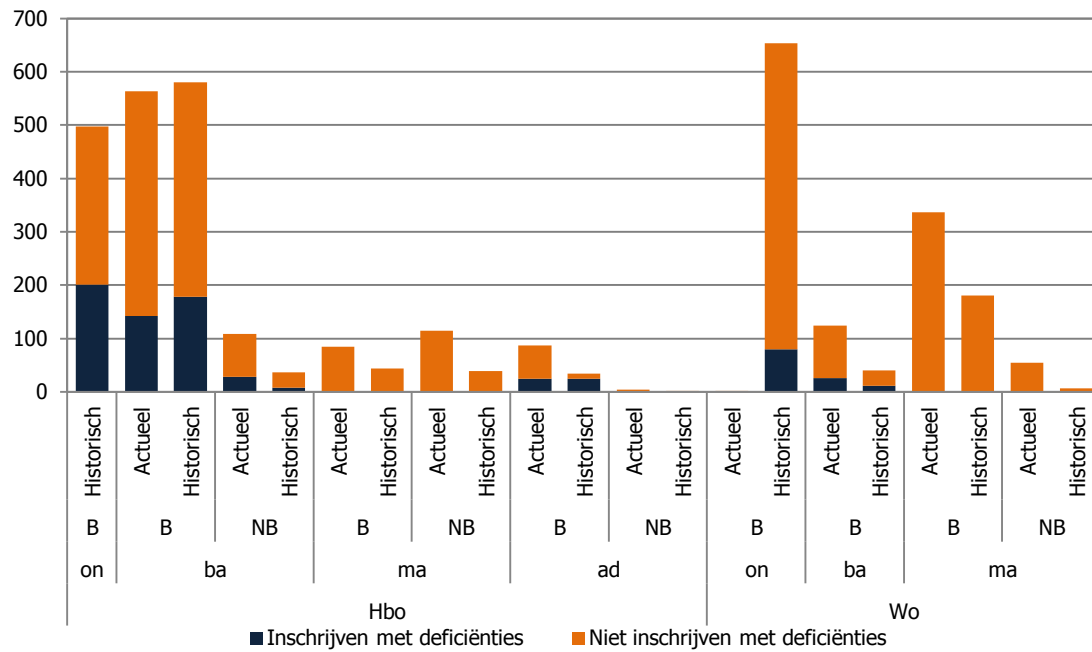
In het deeltijd wo is inschrijven met deficiënties zeldzaam in vergelijking met het hbo (figuur 2.11). Ook is uit de vergelijking historisch/actueel op te maken dat de mogelijkheden zijn afgenomen. Mogelijkheden zijn er nu vooral nog bij taal&cultuur.

Figuur 2.11: Inschrijven met deficiënties, wo

Naar type onderwijs is inschrijven met deficiënties vooral mogelijk in de bekostigde deeltijd hbo-bachelors. In de masterfase zijn er zowel in het hbo als het wo geen mogelijkheden (figuur 2.12).

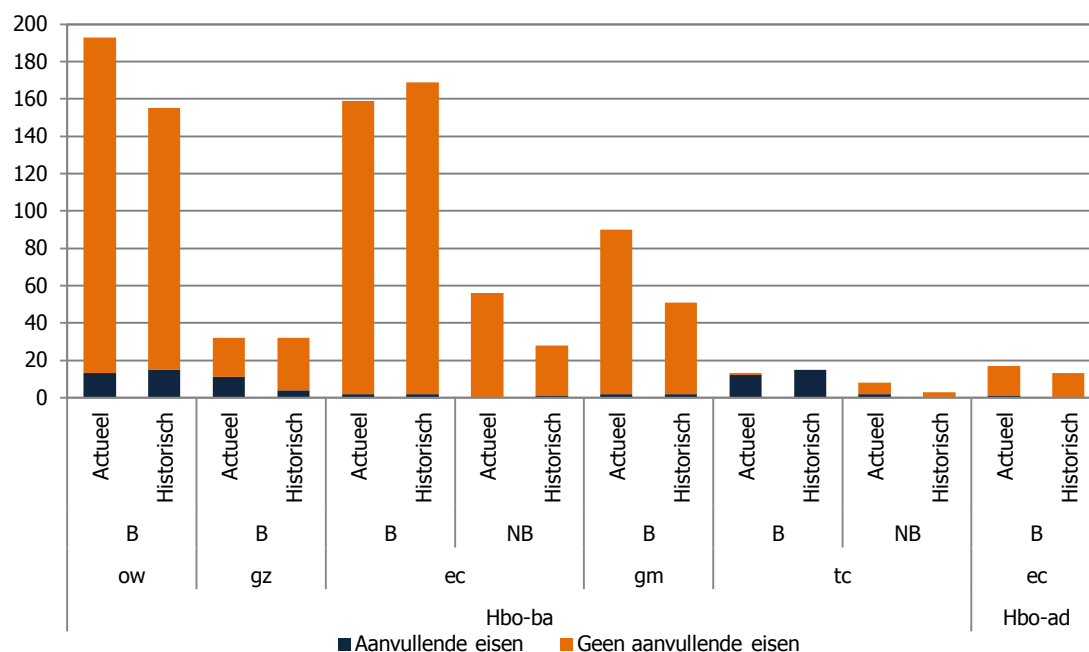
Figuur 2.12: Inschrijven met deficiënties, naar type onderwijs, hbo en wo

Aanvullende eisen

Alleen in het hbo worden bij sommige opleidingen aanvullende eisen gesteld. Bij een beperkt aantal deeltijdopleidingen in onderwijs en de zorg is dat het geval. Taal en cultuur wijkt af omdat in die sector aanvullende eisen heel gebruikelijk zijn.

Figuur 2.13: Aanvullende eisen, hbo (in wo niet aan de orde)

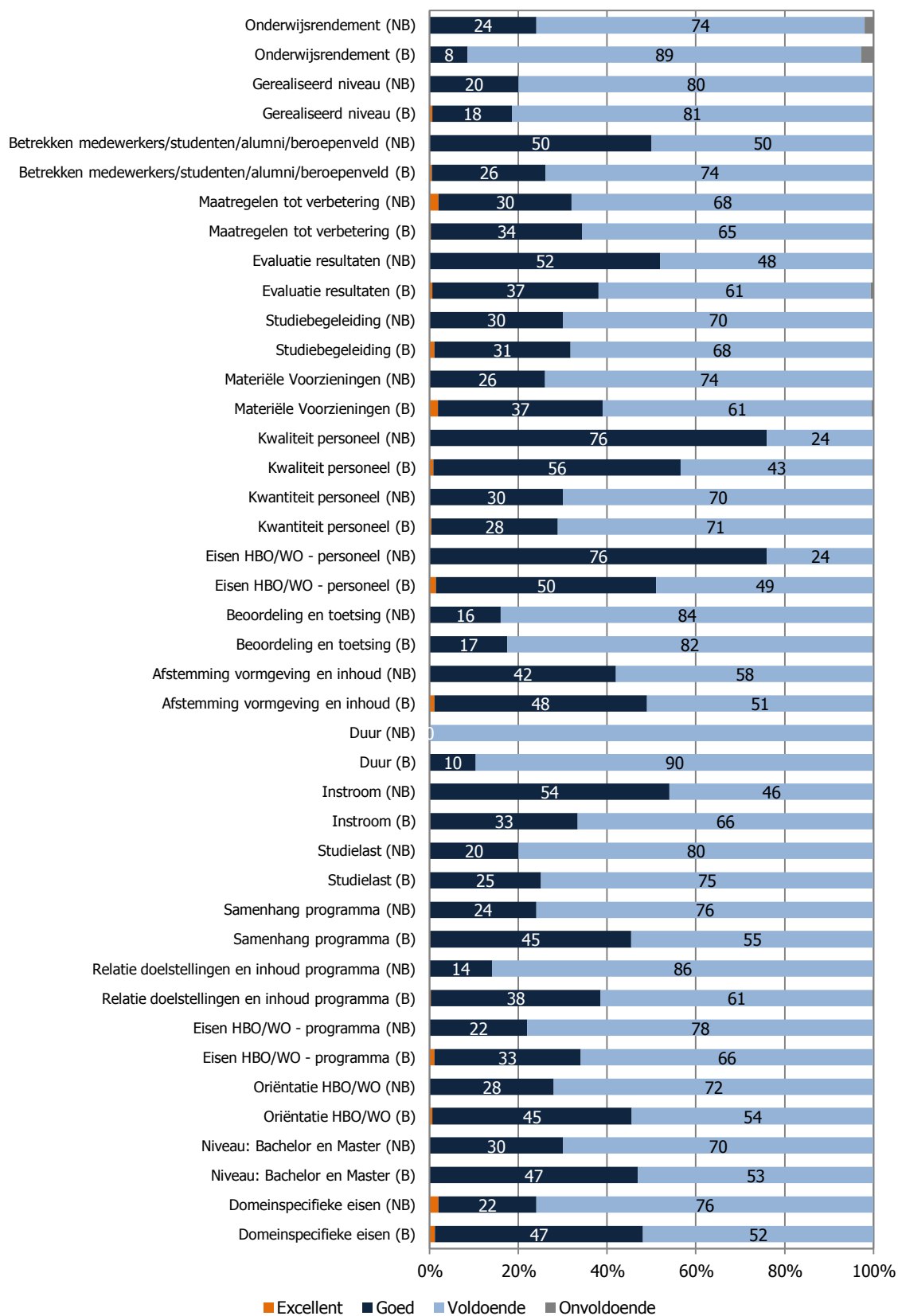
Kwaliteitsoordelen NVAO bekostigde en niet-bekostigde deeltijdopleidingen

Vrijwel alle in figuur 2.14 opgenomen bekostigde en niet-bekostigde deeltijdopleidingen scoren minimaal voldoende op de onderscheiden 21 facetten van accreditatie. Als we nader onderscheiden tussen 'voldoende' en 'goed' dan blijkt dat de bekostigde opleidingen vaker een 'goed' scoren op de facetten 'domeinspecifieke eisen', 'niveau Bachelor en Master', 'oriëntatie hbo/wo', 'eisen hbo/wo programma', 'realisatie doelstellingen en inhoud programma', 'samenhang programma', 'duur programma' en 'materiële voorzieningen'. De particuliere opleidingen scoren vaker een 'goed' op de facetten 'instroom', 'eisen hbo/wo personele inzet', 'kwaliteit personeel', 'evaluatie resultaten', 'betrekken medewerkers, studenten, alumni, beroepenveld' en 'onderwijsrendement'. Bij de overige facetten zijn er geen belangrijke verschillen. Dat geldt ook voor het in het onderhavige onderzoek belangrijke facet 'studielast'. Dat facet is in het accreditatiekader⁴ als volgt omschreven: het programma is studeerbaar doordat factoren, die betrekking hebben op dat programma en die de studievoortgang belemmeren zoveel mogelijk worden weggelaten

Samengevat is uit figuur 2.14 te concluderen dat de bekostigde deeltijdopleidingen vaker goed scoren op *programmaniveau* (inhoud, realisatie, eisen, samenhang, etc.) en dat de niet-bekostigde deeltijdopleidingen vaker goed scoren op *personeelniveau* (eisen, kwaliteit, betrekken personeel, etc.).

⁴ NVAO, *Accreditatiekader bestaande opleidingen hoger onderwijs*, februari 2003.

Figuur 2.14: VBI-oordelen van 841 deeltijdopleidingen op 21 facetten van accreditatie onderscheiden naar bekostigde (B) en niet-bekostigde (NB) instellingen (N=resp. 791 en 50).

Studentenoordelen deeltijdopleidingen

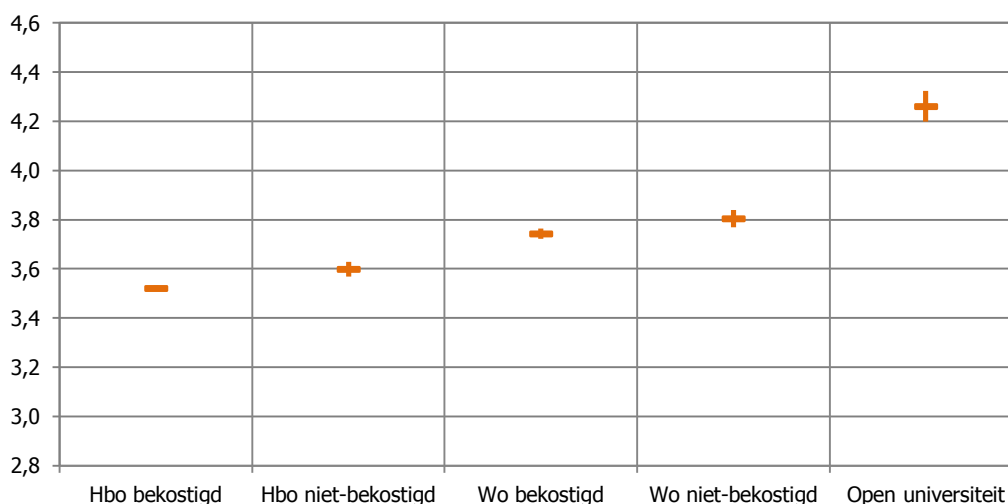
In de Nationale Studentenenquête (de NSE) worden jaarlijks studenten in het hoger onderwijs (bekostigde en niet-bekostigde opleidingen) bevroegd op tal van aspecten van hun studie. De NSE bevat ook informatie over de deeltijdopleidingen. Hieronder zijn een aantal resultaten weergegeven die interessant zijn in het kader van dit onderzoek (zie figuur 2.15 tot en met figuur 2.20). In de resultaten is ook de afzonderlijke positie van de Open Universiteit Nederland meegenomen. Het merendeel van de deeltijdstudenten in het bekostigde wo is ingeschreven aan de OU.

De weergegeven scores zijn de gemiddelde scores van deeltijdstudenten op een 5-puntsschaal, waarbij de schaal beperkt is weergegeven (range 2,8 - 4,6 in plaats van 0 - 5). Daardoor worden verschillen visueel benadrukt. Door de grote aantallen in de NSE zijn echter kleine verschillen al significant te noemen.

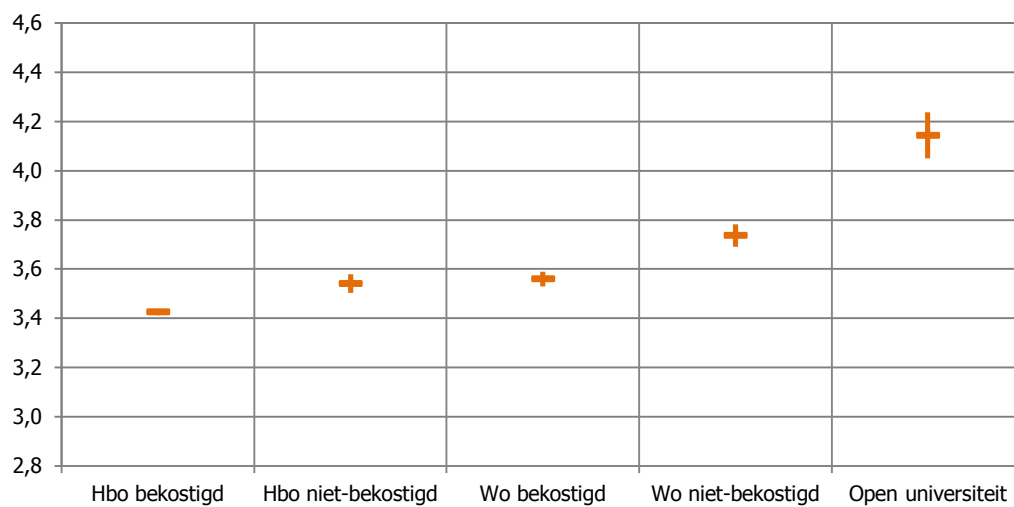
Uit de resultaten blijkt ten eerste dat de OU op de meeste thema's of onderdelen het hoogst gewaardeerd wordt, waarbij de verschillen met de andere opleidingen vaak groot zijn en de OU ook in absolute zin hoge scores haalt (rond de 4,2). Alleen voor het aspect 'contact met de beroepspraktijk' scoort de OU beduidend lager en meer vergelijkbaar met de andere deeltijdopleidingen, met uitzondering van het niet-bekostigde deeltijd wo, dat op dit punt relatief hoog scoort.

Het aspect 'contact met de beroepspraktijk' biedt overigens ook een afwijkend beeld. Voor de overige scores is steeds te zien dat de studentenoordelen – met uitzondering dus van die voor de OU – vaak dicht bijeen liggen maar wel vaak het beeld geven dat de oordelen oplopen voor achtereenvolgens het bekostigd hbo, niet-bekostigd hbo, het bekostigd wo en het niet-bekostigd wo. Gesteld kan daarmee worden dat de studentoordelen voor de niet-bekostigde deeltijdopleidingen gemiddeld iets hoger zijn dan die voor de bekostigde deeltijdopleidingen. Dit kan bijvoorbeeld ook samenhangen met de verschillende achtergrondkenmerken van de populaties studenten in het bekostigde en niet-bekostigde onderwijs.

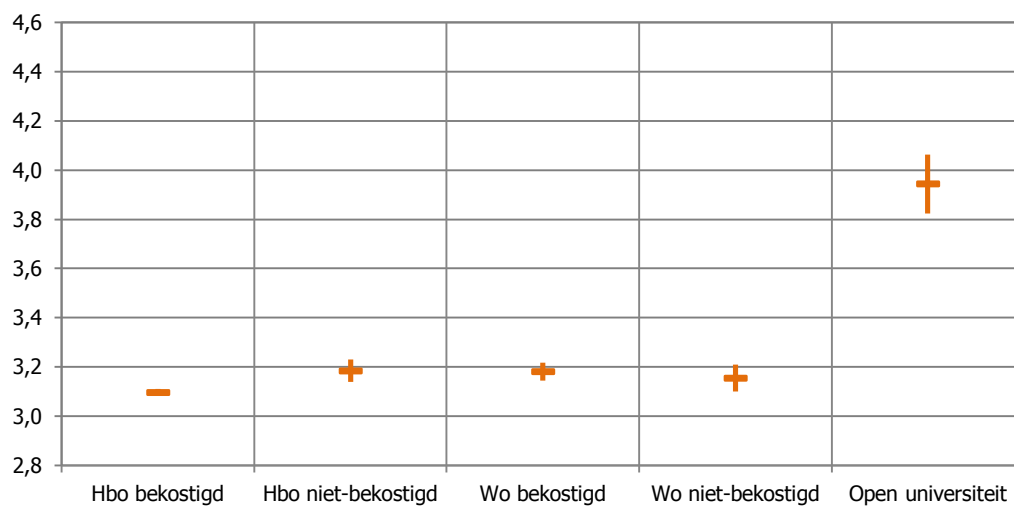
Figuur 2.15: Inhoud (themascore)

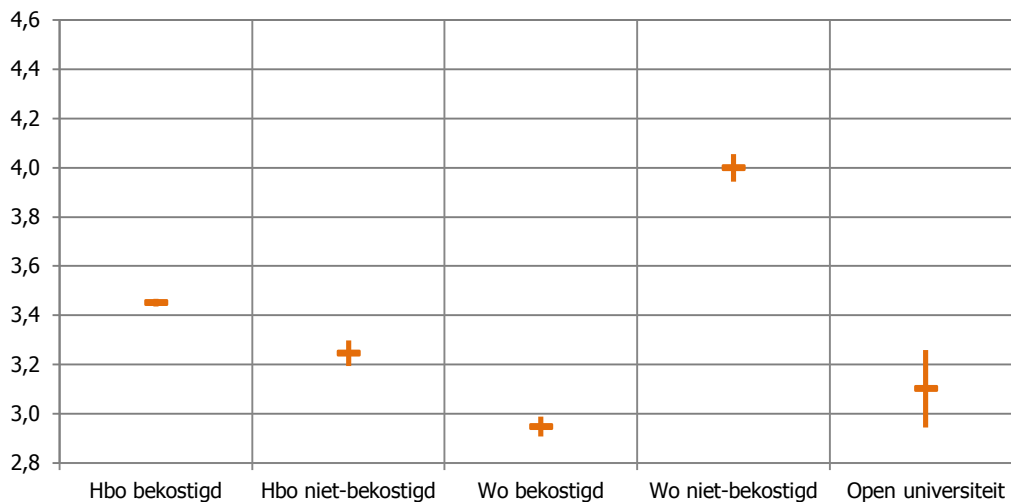
Figuur 2.16: De in jouw opleiding gehanteerde werkvormen

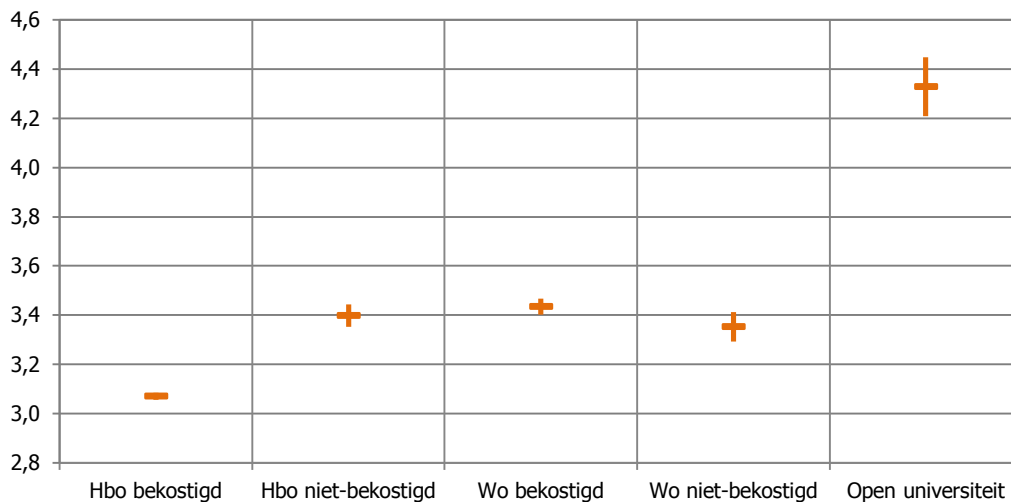
Figuur 2.17: De mogelijkheid die je opleiding je biedt om zelf de inhoud te bepalen

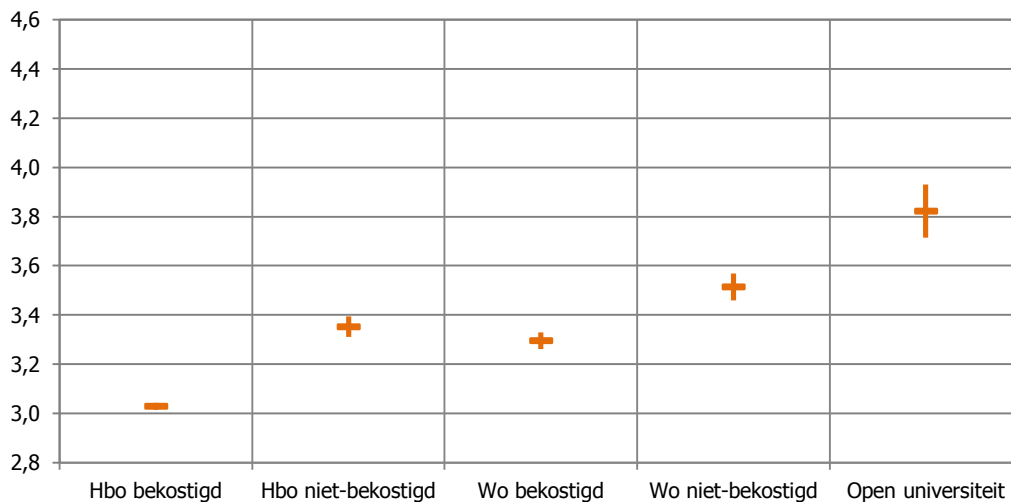
Figuur 2.18: Het contact met de beroepspraktijk

Figuur 2.19: De spreiding van de studielast over het studiejaar

Figuur 2.20: De aansluiting tussen ECTS en de daadwerkelijke studielast

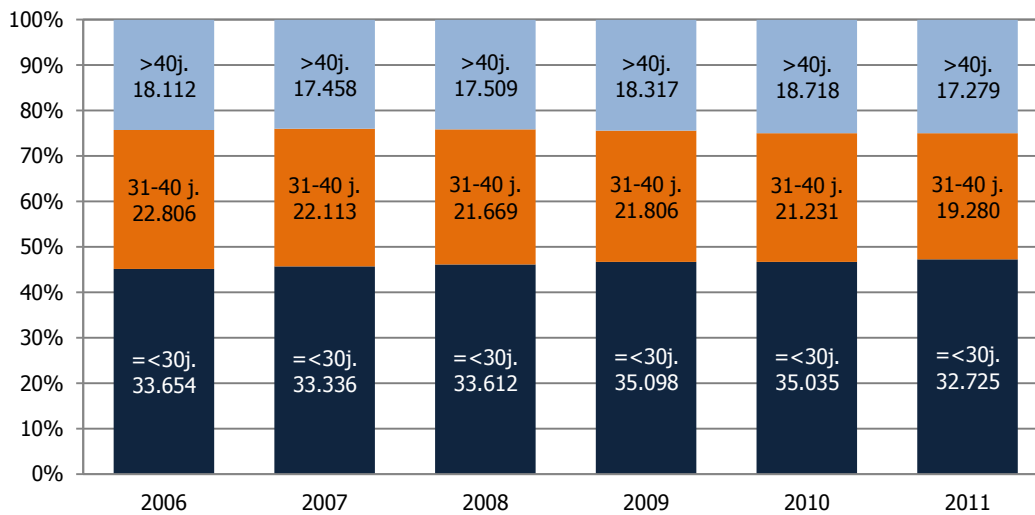
2.2 Kenmerken deeltijdstudenten

In deze paragraaf worden de kenmerken beschreven van de deelnemers aan de bekostigde deeltijdopleidingen. Van de deelnemers aan de particuliere deeltijdopleidingen zijn geen exacte gegevens bekend. Daar waar relevante informatie beschikbaar is uit de enquête en/of de interviews met particuliere opleidingen, is die informatie ter vergelijking in de tekst weergegeven.

Leeftijd deelnemers bekostigd deeltijdonderwijs: dalend

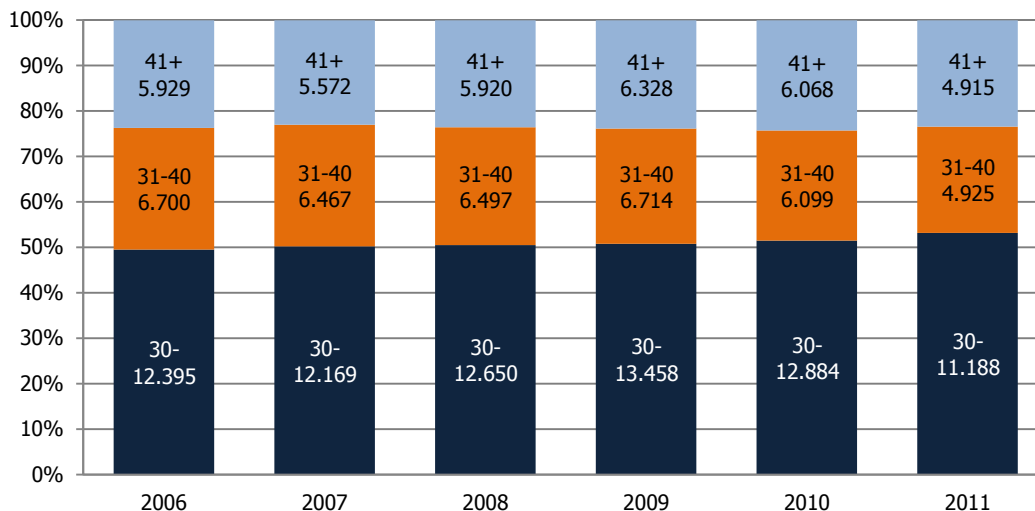
Personen jonger dan 30 jaar vormen de grootste groep deeltijdstudenten (figuur 2.21). Hun instroom is ook het minst gedaald (figuur 2.22), waardoor het aandeel jongeren steeg van vijfenveertig procent in 2006 tot bijna vijftig procent in 2011. Het meest gedaald is het aandeel nieuwe deelnemers in de leeftijd 30-40 jaar. Uit de enquête en met name ook uit de interviews wordt het beeld dat de gemiddelde leeftijd van deeltijdstudenten daalt, bevestigd.

Figuur 2.21: Totale inschrijvingen deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar leeftijd

Bron: DUO-1Cijfer Hoger Onderwijs 2006-2011; alleen hoofdinschrijving - student; peildatum 1 oktober.

Figuur 2.22: Instroom deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar leeftijd

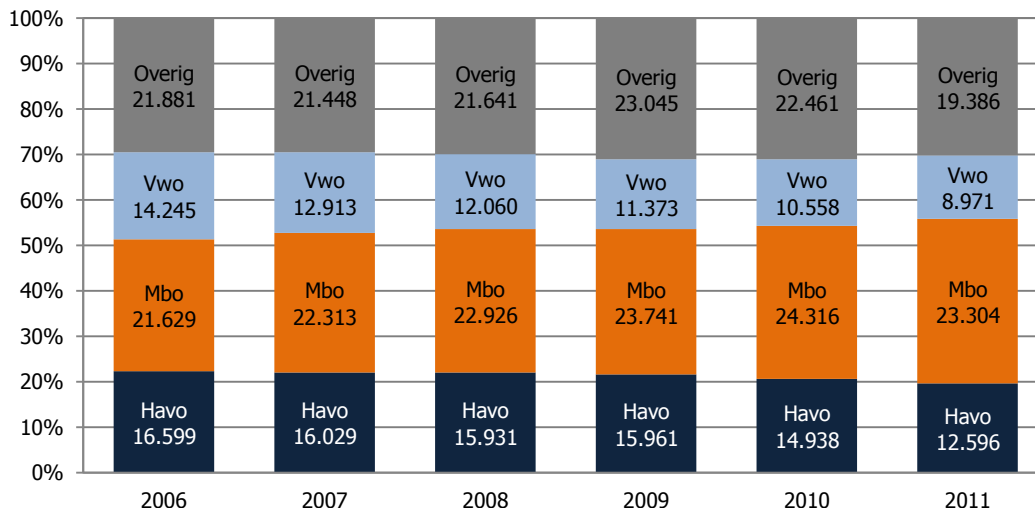

Bron: DUO-1Cijfer Hoger Onderwijs 2006-2011; instroomaantallen (eerstejaars opleiding instelling) alleen hoofdinschrijving - student; peildatum 1 oktober.

Doelgroepen in het deeltijdonderwijs: tweede kansen, allochtonen, vrouwen

Van alle deeltijdstudenten in het bekostigd onderwijs geldt dat de grote meerderheid nog niet beschikt over een eerdere opleiding in het hoger onderwijs. Opvallende trend in de deelnamecijfers is dat het aandeel mbo-ers groeit en het aandeel havisten en vooral het aandeel vwo-ers dalen. De OU rapporteert dat daar het aandeel universitair geschoolden onder de ingeschrevenen op ongeveer twintig procent ligt en het aandeel hbo-geschoolden op ruim dertig procent.

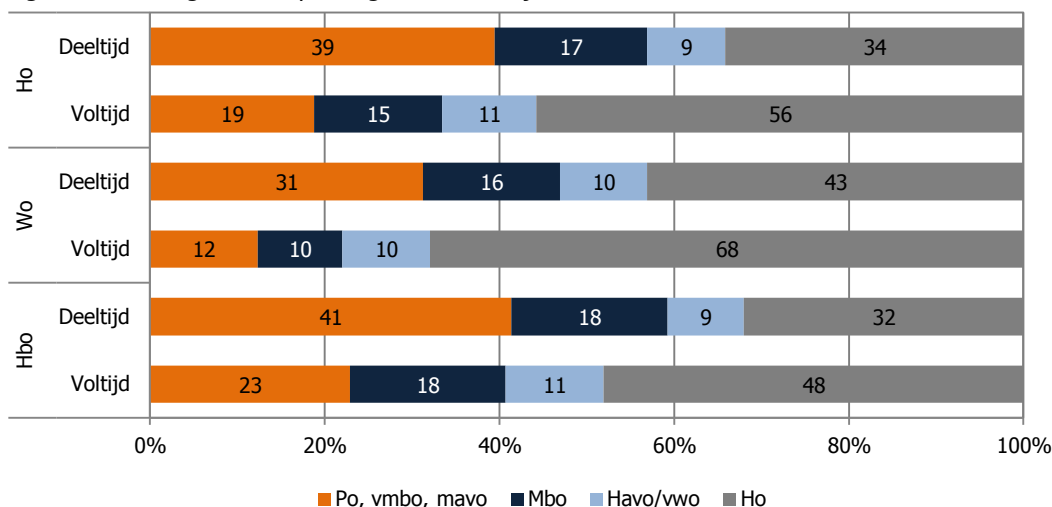
Figuur 2.23: Inschrijvingen deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar hoogste vooropleiding

Bron: DUO-1Cijfer Hoger Onderwijs 2006-2011; alleen hoofdinschrijving - student.

Uit figuur 2.24 blijkt dat deeltijdstudenten beduidend minder vaak uit een hoogopgeleid nest komen en veel vaker uit een laagopgeleid gezin (maximaal opleidingsniveau ouders mavo). In het wo bijvoorbeeld komen deeltijdstudenten 2,5 keer zo vaak uit een laagopgeleid gezin dan voltijdstudenten. Dit duidt er op dat deeltijdonderwijs voor deze groepen meer dan het initiële onderwijs bijdraagt aan opwaartse mobiliteit.

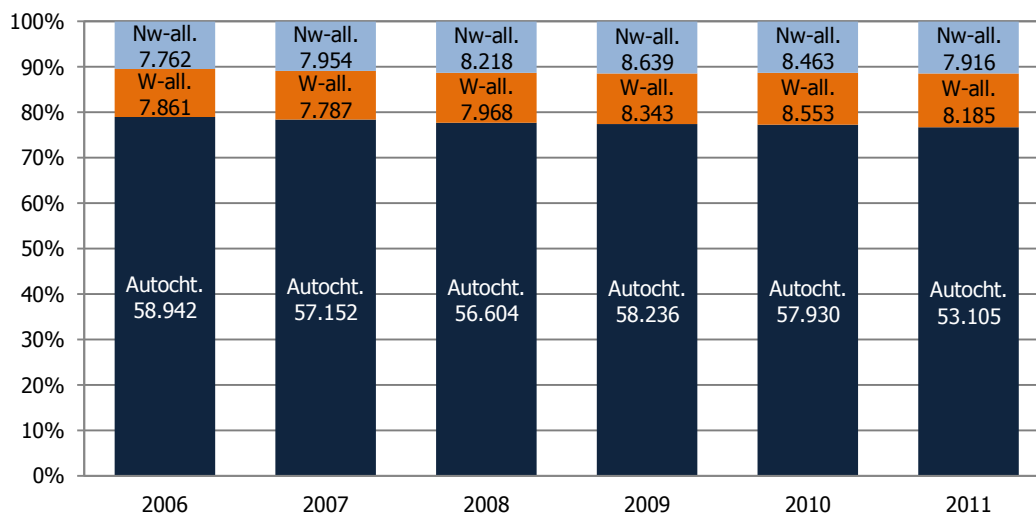
Figuur 2.24: Hoogste vooropleiding ouders deeltijdstudenten

Bron: Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2009 en 2011. Gewogen voor steekproefafwijkingen. Verschillen zijn significant.

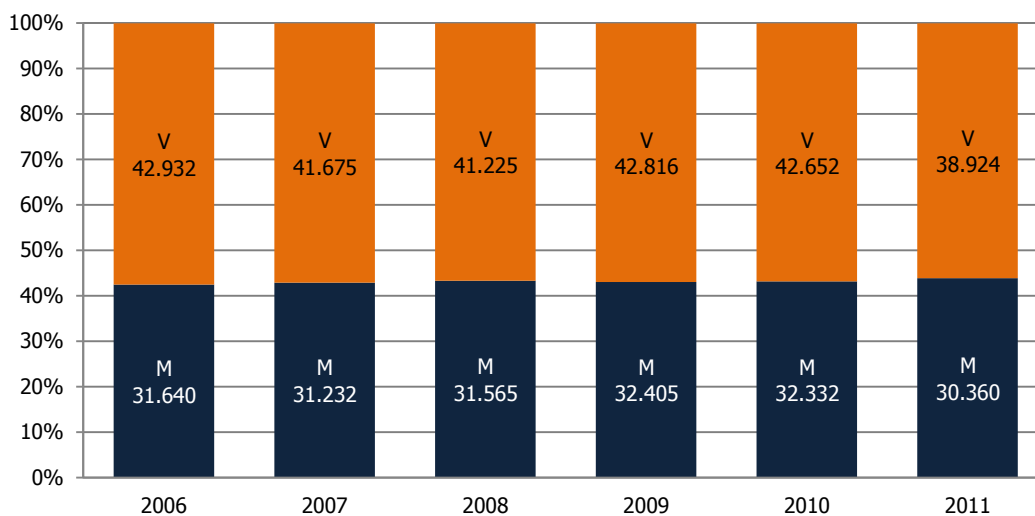
Er zijn daarnaast ook relatief veel allochtonen (Westers en niet-Westers) onder de deeltijdstudenten. Hun aandeel is daarbij ook gegroeid van ruim twintig naar bijna vijfentwintig procent. Ook dit duidt er op dat de deeltijdroute voor doelgroepen een tweede kans biedt.

Figuur 2.25: Inschrijvingen deeltijdonderwijs naar etniciteit

Ten slotte nemen er ook beduidend meer vrouwen dan mannen deel aan het bekostigd deeltijdonderwijs en het aandeel vrouwen is ook groter dan in het voltijdonderwijs. De verhouding mannen/vrouwen is over de afgelopen jaren wel stabiel.

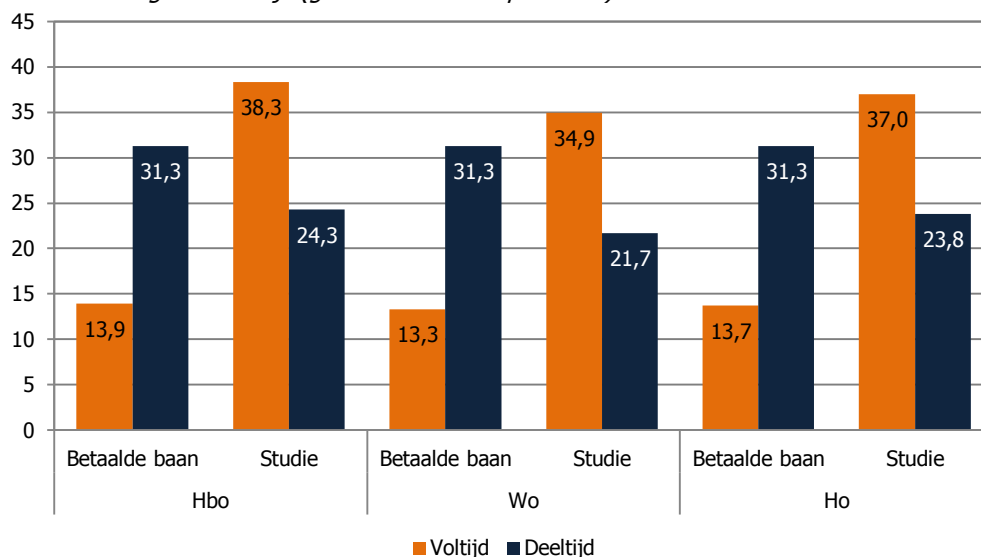
Figuur 2.26: Inschrijvingen deeltijd hoger onderwijs 2006-2011 naar geslacht

Tijdbesteding aan studie en werk

Het beeld dat deeltijdstudenten allemaal werken en andere studenten voltijd met de studie bezig zijn, ligt uiteraard genuanceerder. Deeltijdstudenten besteden weliswaar veel meer tijd aan werk, maar voltijdstudenten zijn hier ook nog bijna twee dagen per week mee druk (13,7 uur). Bij de studiebesteding zien we dat deeltijdstudenten in het hoger onderwijs gemiddeld ruim 64 procent van de studietijd van voltijdstudenten aan hun studie besteden (23,8 versus 37 uur per week). De deeltijdstudenten in het wo doen daarin nauwelijks onder voor de deeltijders in het hbo. Dit is opmerkelijk omdat in het wo de deeltijdstudies overwegend ook echt deeltijd zijn, terwijl in het hbo de geprogrammeerde duur van de deeltijd- en voltijdvariant doorgaans gelijk (4 jaar). Uit figuur 18 zou dus ook kunnen worden geconcludeerd dat deeltijdstudenten in het wo relatief veel tijd aan hun studie besteden en dat de deeltijdroute in het hbo een tijdefficiënte manier is om een hbo-diploma te behalen. Dit wordt bevestigd in de interviews met de hogescholen: door vrijstellingen en optimale aansluiting van leren en werken komt het wel voor dat deeltijdstudenten in kortere tijd hun bachelordiploma halen dan voltijdstudenten. Daarbij is vanuit de bekostigde instellingen in de interviews zoals eerder aangegeven gesteld dat de rendements- en studieduurcijfers van het deeltijdonderwijs vertroebeld worden door onder meer werkende studenten die de deeltijdstudie in delen doen en tussendoor korte tijd stoppen, overstappers/drop-outs vanuit de voltijddopleidingen en personen die een deeltijddopleiding als tweede studie volgen en daarbij prioriteit geven aan de hoofdopleiding.

Figuur 2.27: Tijdbesteding aan betaalde baan en studie van deeltijd- en voltijdstudenten naar soort hoger onderwijs (gemiddeld in uren per week)

Bron: Studentenmonitor Hoger Onderwijs 2009 en 2011. Gewogen voor steekproefafwijkingen.

Financiële bijdrage werkgever

Bij de financiële ruimte bij deelnemers om een opleiding te kunnen volgen zijn er verschillen tussen het particuliere en bekostigde onderwijs. In het particulier onderwijs is het zeer gangbaar dat de werkgever de opleiding bekostigt. Daarbij zijn in de interviews aandelen van zelfs 98 procent genoemd. Bij de bekostigde instellingen varieert dit meer. In het hbo rapporteert een aantal instellingen dat een ruime meerderheid (60 tot 80%) van de 'Leven Lang Leren-deelnemers' (waarvan een meerderheid een deeltijdopleiding volgt, daarnaast ook EVC-trajecten en cursussen en trainingen) een financiële bijdrage aan de kosten van het traject ontvangt van de werkgever⁵. In de interviews is gerapporteerd dat dit aandeel bij afzonderlijke deeltijdopleidingen in het hbo in voorkomende gevallen ook veel lager kan zijn. Ook in het wo lijkt het beeld sterk te variëren. Door de geïnterviewden is daarbij aangegeven dat deeltijdstudies in het wo ook relatief veel 'hobbyisten' trekken, waarbij een werkgeversbijdrage niet aan de orde is. De OU rapporteert een toegenomen bereidheid van werkgevers om mee te betalen aan de opleiding. Bij de OU krijgt nu 37 procent van de recente inschrijvers met een betaalde werkkring van zijn/haar werkgever een vergoeding voor de studiekosten. Dat is een flinke stijging vergeleken met eerdere peilingen, toen het percentage ruim twintig procent was. Maar ook nu betaalt dus een meerderheid van de OU-ingeschrevenen de studie zelf.

Het idee dat er een werkgever is en dat die werkgever ook meebetaalt aan de deeltijdopleiding, gaat dus lang niet altijd op. Volgens CBS-cijfers betaalde in 2009/2010 bijna de helft (47%) van de deelnemers aan postnitiële scholing en opleidingen op hbo-niveau de kosten daarvan volledig zelf en 13% betaalde die kosten gedeeltelijk zelf.

⁵ Gegevens op basis van enquêtes effectmeting projecten LLL in het hbo door Berenschot. Concept-rapportage beschikbaar gesteld door het ministerie van OCW.

2.3 Samenvatting en conclusies kenmerken deeltijdopleidingen en deeltijdstudenten

De deelname aan het bekostigd deeltijd hoger onderwijs daalt, de laatste paar jaar verscherpt. Vooral het deeltijd wo staat de laatste tijd onder druk, met bijna een halvering van het aantal eerstejaars van 2010 naar 2011. In het wo zijn er ook beperktere mogelijkheden om een deeltijdopleiding te volgen. De OU is de belangrijkste aanbieder, maar ook daar is er krimp in deelnemersaantallen. De particuliere opleiders melden juist groei en verwachten een verdere groei als de economie aantrekt. Ook melden de particuliere aanbieders een recente uitbreiding van hun opleidingsaanbod richting techniek en zorg, sectoren waar ze van oudsher minder sterk vertegenwoordigd waren. Op wat langere termijn (2001-2011) bezien valt op dat de instroom van deeltijd eerstejaars in het bekostigd onderwijs in die periode vrijwel is gehalveerd (van ruim 19.000 in 2001 naar minder dan 10.000 in 2011). Deze daling was het sterkst in de periode 2001-2004/5 en in de afgelopen paar jaar.

De huidige flexibiliteit en maatwerk worden in het bekostigd onderwijs, vooral het wo, lager ingeschat dan in het particuliere onderwijs. Opvallend is de lage beoordeling van de huidige mogelijkheden voor e-learning/afstandsonderwijs in het hele publieke en particuliere onderwijs.

De eisen aan werkervaring, mogelijkheden voor inschrijven met deficiënties en aanvullende eisen zijn hoofdzakelijk relevant in het hbo, in het deeltijd wo is dit nauwelijks aan de orde. In het hbo wisselen de mogelijkheden en eisen behoorlijk.

De studenttevredenheid over het deeltijdonderwijs is duidelijk het grootst bij de OU. Tussen de overige opleidingen is er minder verschil, met een licht voordeel voor de niet-bekostigde opleidingen. Bij de kwaliteitsoordelen van de NVAO scoren de bekostigde deeltijdopleidingen vaker goed op programmaniveau en de niet-bekostigde deeltijdopleidingen vaker goed op personeelniveau.

De populatie deeltijdstudenten telt in het bekostigd onderwijs in vergelijking met de voltijders relatief veel personen met laagopgeleide ouders, allochtonen en vrouwen. Dit duidt erop dat deeltijdonderwijs een rol vervult voor de opscholing van en tweede kansen voor doelgroepen. De leeftijd van deelnemers daalt daarbij, wat erop wijst dat mensen eerder in hun loopbaan besluiten tot om- of opscholing en/of dat er vaker een overstap wordt gemaakt vanuit het voltijdonderwijs.

In het particuliere onderwijs is vaak sprake van een werkgeversbijdrage aan de kosten van de opleiding. In het bekostigde onderwijs is van een aantal hogescholen bekend dat ook bij hen een deel van de deeltijdstudenten een werkgeversbijdrage krijgt. In het wo is bij de OU het aandeel studenten dat een werkgeversbijdrage ontvangt gegroeid, maar vormen ze wel een minderheid.

Deeltijders in het wo besteden relatief veel tijd aan de studie. In de huidige opzet gaat een deeltijdstudie in het wo uit van een studieduur van zes à zeven jaar. Een deeltijdopleiding in het (bekostigde) hbo kan juist een tijdefficiënte weg zijn naar een diploma, vanwege de veel grotere mogelijkheden om op de werkplek te leren. In de interviews is daarbij gemeld dat studievertraging vrijwel altijd samenhangt met tegenslag op privé- of werkerrein.

Niet verrassend is dat er onder deeltijdstudenten relatief veel langstudeerders zijn. In de bachelorfase ontlopen hbo en wo elkaar daarin weinig met percentages langstudeerders van rond de dertig procent. In de masterfase zijn er in het wo een derde meer langstudeerders.

3 Ontwikkelingen, wensen en behoeften

In dit hoofdstuk zijn de ontwikkelingen bij deeltijdopleidingen en de wensen en behoeften van deeltijdstudenten en werkgevers weergegeven. Dit is gebaseerd op de uitgezette vragenlijst en de interviews. In paragraaf 3.1 wordt eerst ingegaan op de (veranderende) wensen en behoeften van de deelnemers. In paragraaf 3.2 staan de werkgevers of opdrachtgevers centraal. In paragraaf 3.3 is beschreven hoe vanuit de opleidingen is en wordt ingespeeld op veranderende behoeften bij de inrichting en de opzet van de deeltijdopleidingen. In paragraaf 3.4 is beschreven wat de ervaren belemmeringen bij de realisatie van flexibele deeltijdopleidingen zijn. Paragraaf 3.5 bevat conclusies.

3.1 Wensen en behoeften studenten: consumentisme sterk toegenomen

In de enquête is door een groot deel van de respondenten aangegeven dat de behoefte aan maatwerk en flexibiliteit bij deeltijders de afgelopen tijd (sterk) is gestegen (tabel 3.1). De overige respondenten geven overwegend aan dat die behoefte gelijk is gebleven. Het vaakst genoemd wordt dat de behoefte aan e-learning/afstandsonderwijs is gestegen.

Tabel 3.1: Ontwikkelingen in de behoefte van deeltijdstudenten ten aanzien van flexibiliteit en maatwerk naar soort hoger onderwijs en bekostiging (percentages)

	Hbo						Wo						Ho					
	Niet-bekostigd			Bekostigd			Niet-bekostigd			Bekostigd			Niet-bekostigd			Bekostigd		
	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen
▪ E-learning/afstandsonderwijs	0	30	70	7	33	60	0	67	33	2	34	64	0	43	57	5	33	62
▪ Les/openingstijden buiten kantooruren	0	83	17	1	58	41	0	67	33	0	42	58	0	77	23	1	51	48
▪ Mogelijkheid losse modules te doen	0	70	30	5	34	61	0	25	75	0	50	50	0	54	46	3	40	57
▪ Vrijstellingen voor onderwijseenheden in vastgelegde en vaststaande onderwijsprogramma	0	55	45	7	32	61	0	75	25	1	58	41	0	62	38	4	43	53
▪ Samenstelling (individuele) trajecten in aansluiting op competenties en werksituatie	0	50	50	2	34	64	0	67	33	1	54	45	0	56	44	2	42	56
▪ Standaardaanbod verkorte trajecten	18	9	73	6	56	38	0	50	50	0	62	38	12	24	65	3	59	38
▪ Leren op de werkplek	0	68	32	5	46	49	0	75	25	1	77	22	0	71	29	3	59	38

Bron: ResearchNed, onderzoek deeltijd hoger onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW.

In de interviews is het beeld van de kritische consument aangescherpt. Vrijwel unaniem is door de geïnterviewden gesteld dat de afgelopen jaren de lat flink omhoog is gegaan voor wat betreft de eisen aan kwaliteit, de relevantie en de praktische toepasbaarheid van de geboden content, de begeleiding en de flexibiliteit en maatwerk. Deelnemers zijn preciezer en veeleisender geworden. Deelnemers verlangen vaker maatwerk in inhoud en maatwerk in hoe men studeert en beschikbare faciliteiten. Wat geleerd wordt, moet direct aansluiten op een behoefte. Tijd is kostbaarder geworden. Ook wordt in de interviews een gestegen behoefte gemeld aan nazorg na het afstuderen (onderhouden netwerk, alumni-beleid, doorlopende leerlijnen).

Een aantal maatschappelijke veranderingen en veranderingen in voorkeuren bij individuele deelnemers lopen daarbij in de waarneming van de geïnterviewden samen:

- De enorme vlucht die sociale media de laatste jaren hebben genomen, waardoor individuele klachten sneller en breder gedeeld kunnen worden en instellingen kwetsbaarder zijn geworden voor eventuele steken die ze laten vallen.
- De grotere keuzevrijheid bij het kiezen van deeltijdopleidingen, waarbij het particuliere aanbod in toenemende mate als een 'maatschappelijk geaccepteerd' alternatief geldt.
- De toegenomen druk op deelnemers, die werk, gezin en studie moeten combineren waarbij in de afgelopen jaren onder invloed van de economische crisis de druk vanuit het werk is toegenomen (baanbehoud/baanonzekerheid, minder tijd aan studie kunnen besteden, meer nadruk op toepasbaarheid, meer druk van de werkgever).
- De toegenomen studiekosten, onder meer door de recente maatregelen op financieel terrein, waardoor deelnemers ook meer eisen/verwachten van de studie.
- De toegenomen behoefte aan gemak, goede faciliteiten, goede bereikbaarheid, gebruiksvriendelijkheid en de gestegen verwachtingen ten aanzien van technische mogelijkheden.
- Een bredere behoefte bij deelnemers dan alleen kennis opdoen. Werkende deelnemers verwachten meer dan voorheen ook te kunnen investeren – via de opleiding – in een sociaal en professioneel netwerk. De behoefte aan 'community'-vorming en samen leren en van elkaar leren, met behoud van de voorkeur voor het in eigen tempo en met een eigen pakket kunnen studeren, is duidelijk toegenomen. Mede daardoor is er een grotere behoefte ontstaan aan vormen van blended learning: combinaties van afstandsonderwijs met klassikaal onderwijs, contact met medestudenten, netwerkvorming, groepsopdrachten en interactieve digitale leeromgevingen.
- Een afgenomen bereidheid bij volwassenen om jarenlang te investeren in een opleiding. Het moet volgens geïnterviewden voor deelnemers vaker gemakkelijker en sneller. De uitval bij de deeltijdopleidingen hangt in veel gevallen ook samen met de grote fysieke belasting van de combinatie studie, werk en gezin.

Daarbij melden sommige geïnterviewden dat de flexibiliteit die kan worden geboden veel verklaart van de variantie in de groei/krimp in deelnemersaantallen in het deeltijdonderwijs. Deelnemers zijn daarop dus niet alleen kritischer geworden, maar handelen daar blijkbaar ook naar bij hun studie- of instellingskeuze.

3.2 Werkgevers: traditioneler, maar ook daar hogere eisen aan flexibiliteit

In de enquête rapporteert een groot deel van de respondenten dat de behoefte aan maatwerk en flexibiliteit ook bij werkgevers (sterk) is gestegen (tabel 3.2). De rest van de respondenten geeft overwegend aan dat die behoefte gelijk blijft. Bij de particuliere opleiders zijn uitschieters (> 50% melding stijging) de behoefte aan flexibele openingstijden, vrijstellingen, individuele trajecten in aansluiting op competenties en de werksituatie. In het bekostigd hoger onderwijs zijn uitschieters de waargenomen gestegen behoefte van werkgevers aan e-learning/afstandsonderwijs, de mogelijkheid van losse modules, individuele trajecten die aansluiten op competenties en de werksituatie en ten slotte de integratie van leer/werkactiviteiten gericht op innovaties en praktijkonderzoek. Bij dit laatste aspect is er het grootste verschil met de particuliere opleiders, waarbij slechts vijftien procent een stijging meldt. Opvallend is verder nog dat in het bekostigde hbo op bijna alle aspecten meer dan de helft van de respondenten een (sterke) stijging meldt.

Tabel 3.2: Ontwikkelingen in de behoefte van werkgevers ten aanzien van flexibiliteit en maatwerk naar soort hoger onderwijs en bekostiging (percentages)

	Hbo						Wo						Ho					
	Niet-bekostigd			Bekostigd			Niet-bekostigd			Bekostigd			Niet-bekostigd			Bekostigd		
	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen	Gedaald	Gelijk	Gestegen
▪ E-learning/afstandsonderwijs	18	64	18	8	36	56	0	36	64	0	47	53	12	55	33	6	40	55
▪ Les/openingstijden buiten kantooruren	0	45	55	2	59	39	0	25	75	0	54	46	0	38	62	1	58	41
▪ Mogelijkheid losse modules te doen	0	77	23	5	28	66	18	9	73	2	58	40	6	55	39	4	38	58
▪ Vrijstellingen voor onderwijsseenheden in vastgelegde en vaststaande onderwijsprogramma	0	29	71	1	36	63	0	73	27	2	61	37	0	44	56	1	45	54
▪ Samenstelling (individuele) trajecten in aansluiting op competenties en werksituatie	0	27	73	2	26	72	0	27	73	0	65	35	0	27	73	1	39	60
▪ Standaardaanbod verkorte trajecten	0	76	24	3	48	49	9	55	36	0	65	35	3	69	28	2	53	45
▪ Integratie leer/werkactiviteiten gericht op innovaties	0	82	18	4	32	65	0	36	64	0	64	36	0	67	33	2	42	55
▪ Integratie leer/werkactiviteiten gericht op praktijkonderzoek	0	91	9	4	32	65	0	73	27	0	67	33	0	85	15	2	43	55
▪ Gezamenlijke ontwikkeling opleiding	0	82	18	4	45	51	9	36	55	0	69	31	3	67	30	3	52	45
▪ Leren op de werkplek	0	82	18	4	38	58	9	73	18	2	67	31	3	79	18	3	47	49

Bron: ResearchNed, onderzoek deeltijd hoger onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW.

Bij de contacten en samenwerking met werkgevers zijn er in de praktijk belangrijke verschillen zichtbaar. Veel universitaire deeltijdopleidingen hebben weinig of geen contacten over specifieke wensen van opdrachtgevers/werkgevers. Ook bij hogescholen en bij particuliere aanbieders wisselt de intensiteit van het contact met werkgevers. In de interviews is gemeld dat vooral in het geval een werkgever specifieke eisen heeft (zoals snel of flexibel starten of een modulaire aanpak), een groepsopleiding of in-company onderwijs wil, of samen met de onderwijsinstelling wil sleutelen aan de opleiding (co-creatie), het contact noodzakelijkerwijze intensiever is. De meeste van deze intensieve contacten met werkgevers zijn er daarbij vanuit particuliere instellingen, omdat zij meer ruimte en mogelijkheden hebben om (snel) maatwerk te leveren. Vanuit de bekostigde instellingen is er wel veel contact met werkgevers ten behoeve van postinitieel onderwijs (cursussen en deelopleidingen).

In de interviews wordt het beeld bevestigd dat aan werkgeverskant de behoefte aan flexibiliteit en maatwerk duidelijk is gegroeid. Waargenomen trends en voorkeuren aan werkgeverskant zijn daarbij in de interviews:

- werkgevers stellen vaker prijs op modulair onderwijs dat in periodes is te volgen;
- willen vaker en beter weten waar ze aan toe zijn en duidelijkheid over opbrengsten en duur;
- willen vaker in-company opleidingen;
- willen centrale aanspreekpunten voor scholing. Binnen hogescholen en universiteiten zijn er nu eigenlijk nergens centrale 'accountmanagers' die met werkgevers in gesprek kunnen over een brede scholingsvraag en doorlopende leerlijnen voor al het personeel.

Anderzijds is in de interviews ook gemeld dat veel werkgevers ook tevreden zijn met het standaardaanbod vanuit een instelling. Opvallend is de constatering dat veel werkgevers relatief conservatief zijn met

betrekking tot onderwijs en onderwijsvormen. Zij gaan vaker dan de deelnemers nog uit van traditionele vormen van klassikaal of afstandsonderwijs. De drive voor vernieuwing, flexibiliteit en maatwerk komt dus het sterkst van de deelnemers en van de professionaliteit binnen de onderwijsinstellingen zelf. Er is daarnaast uiteraard ook een groep werkgevers die wel hoge eisen stelt aan maatwerk, flexibiliteit en prijs stelt op co-creatie van opleidingen.

Impact economische crisis

In de interviews is aangegeven dat de actuele economische omstandigheden ook een rem op de deelname aan deeltijdonderwijs zetten. Veel werkgevers zijn voorzichtiger met scholingsuitgaven en met de daarmee samenhangende mogelijke vrijroostering van personeel. Vooral de particuliere opleiders geven aan dat ze verwachten dat zodra de economie verbetert, de deelname ook zal verbeteren.

3.3 Opzet en aanbod van deeltijdopleidingen: convergentie naar blended learning

Uit de enquête blijkt dat de mogelijkheden voor flexibiliteit en maatwerk gemiddeld genomen zijn verbeterd, waarbij echter de grootste groep meldt dat de mogelijkheden afgelopen jaren gelijk zijn gebleven (tabel 3.3). In het bekostigd hbo worden daarbij op alle aspecten (behalve het standaardaanbod verkorte trajecten) (veel) vaker dan in het bekostigd wo gerapporteerd dat mogelijkheden zijn verbeterd. De grootste sprong in het bekostigd hbo is te zien bij de samenstelling van individuele leerroutes; in het bekostigd wo wordt het vaakst gewezen naar de toegenomen mogelijkheden met e-learning en afstandsonderwijs.

Er is ook een minderheid die op onderdelen meldt dat mogelijkheden juist zijn verminderd. Een opvallend cijfers is daarbij dat in het bekostigd hbo dertien procent meldt dat de mogelijkheden voor vrijstellingen zijn afgenomen en twaalf procent vindt dat de mogelijkheden met individuele trajecten zijn gedaald. Dat kan samenhangen met de verscherpte alertheid en een grotere voorzichtigheid binnen instellingen met individuele trajecten, na recente incidenten met verkorte leerroutes in het hbo (zie ook verderop). Opvallend is dat in het particuliere hbo ook relatief vaak (17%) wordt gerapporteerd dat de mogelijkheden voor e-learning/afstandsonderwijs zijn verminderd. Dat kan ook samenhangen met de trend in het particuliere onderwijs dat de aanbieders die voorheen vooral gericht waren op afstandsonderwijs nu ook klassikaal onderwijs of mengvormen aanbieden. Verder wordt zowel in het particuliere als in het bekostigde hbo relatief vaak gemeld dat er minder mogelijkheden zijn bij de standaard verkorte trajecten. In het bekostigd wo meldt voorts 21 procent dat het aanbod aan deeltijdopleidingen is afgenomen en vindt veertien procent dat de openingstijden juist minder flexibel zijn geworden.

Tabel 3.3 Ontwikkelingen bij eigen opleiding in de afgelopen jaren ten aanzien van flexibiliteit en maatwerk naar soort hoger onderwijs en bekostiging (percentages)

	Hbo						Wo						Ho					
	Niet-bekostigd			Bekostigd			Niet-Bekostigd			Bekostigd			Niet-bekostigd			Bekostigd		
	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd
▪ E-learning/afstandsonderwijs	17	74	9	4	58	38	0	58	42	2	68	31	11	69	20	3	62	35
▪ Les/openingstijden buiten kantooruren	0	91	9	4	65	31	0	75	25	14	70	16	0	86	14	9	67	24
▪ Mogelijkheid losse modules te doen	4	78	17	5	61	35	8	33	58	6	67	27	6	63	31	5	63	31
▪ Vrijstellingen voor onderwijseenheden in vastgelegde en vaststaande onderwijsprogramma	9	65	26	13	45	41	17	67	17	4	70	26	11	66	23	9	56	35
▪ Samenstelling (individuele) trajecten in aansluiting op competenties en werksituatie	0	78	22	12	38	50	25	42	33	2	73	25	9	66	26	7	53	39
▪ Standaardaanbod verkorte trajecten	26	74	0	21	57	22	8	50	42	12	61	27	20	66	14	17	59	24
▪ Leren op de werkplek	4	83	13	8	45	47	8	67	25	1	82	18	6	77	17	5	62	34
▪ Aanbod deeltijdonderwijs	0	70	30	12	65	23	0	42	58	21	71	8	0	60	40	16	67	16
▪ Maatwerk algemeen	4	70	26	11	50	38	8	42	50	2	70	28	6	60	34	7	59	34

Bron: ResearchNed, onderzoek deeltijd hoger onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW.

Verwachtingen

In tabel 3.4 staan de verwachtingen van respondenten voor de komende jaren weergegeven. Daaruit blijkt een flinke verwachting dat flexibiliteit en maatwerk verder verbeteren, maar ook is duidelijk dat de grootste groep op de verschillende onderdelen geen verbetering verwacht.

Er is daarbij ook een relatief grote groep van schommelend rond de tien procent die op onderdelen zelfs een vermindering van de mogelijkheden voor flexibiliteit en maatwerk verwacht. Meer specifiek valt daarbij onder meer het volgende op:

- 37 procent van de respondenten in het bekostigd wo verwacht dat het deeltijaanbod zal verminderen;
- ongeveer een kwart van respondenten in het bekostigd wo verwacht dat mogelijkheden voor les- en openingstijden buiten kantooruren zullen afnemen;
- een relatief groot deel van de respondenten (rond de 15%, behalve in bekostigd wo) verwacht dat de mogelijkheden voor vrijstellingen zullen afnemen;
- in het bekostigd hbo (14%) en het niet-bekostigd wo (25%) wordt relatief vaak verwacht dat mogelijkheden voor individuele trajecten zullen afnemen;
- in het niet-bekostigd hbo (17%) en het bekostigd wo (9%) verwachten relatief veel personen dat mogelijkheden voor e-learning/afstandsonderwijs zullen afnemen;
- in het bekostigd hbo (14%) en wo (9%) wordt relatief veel verwacht dat maatwerk in het algemeen zal afnemen. In het particulier onderwijs verwacht niemand dat.

Tabel 3.4 Ontwikkelingen in de komende jaren bij eigen opleiding ten aanzien van flexibiliteit en maatwerk naar soort hoger onderwijs en bekostiging (percentages)

	Hbo						Wo						Ho					
	Niet-bekostigd			Bekostigd			Niet-bekostigd			Bekostigd			Niet-bekostigd			Bekostigd		
	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd	Verminderd	Gelijk	Verbeterd
▪ E-learning/afstandsonderwijs	17	17	65	1	33	66	0	17	83	9	46	45	11	17	71	4	39	57
▪ Les/openingstijden buiten kantooruren	0	83	17	5	64	31	8	50	42	24	49	27	3	71	26	13	57	29
▪ Mogelijkheid losse modules te doen	0	87	13	4	39	57	8	58	33	5	59	36	3	77	20	4	48	48
▪ Vrijstellingen voor onderwijseenheden in vastgelegde en vaststaande onderwijsprogramma	17	74	9	14	47	40	17	42	42	4	71	25	17	63	20	9	57	33
▪ Samenstelling (individuele) trajecten in aansluiting op competenties en werksituatie	0	61	39	14	29	57	25	17	58	4	70	27	9	46	46	9	47	44
▪ Standaardaanbod verkorte trajecten	22	65	13	17	46	37	8	58	33	3	58	39	17	63	20	11	51	38
▪ Leren op de werkplek	0	83	17	4	44	53	8	67	25	4	75	21	3	77	20	4	57	39
▪ Aanbod deeltijdonderwijs	0	61	39	9	60	30	0	50	50	37	47	16	0	57	43	21	55	24
▪ Maatwerk algemeen	0	61	39	14	29	57	0	25	75	9	69	23	0	49	51	11	46	42

Bron: ResearchNed, onderzoek deeltijd hoger onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW.

Interviews

Uit de interviews ontstaat het hoofdbeeld dat er een duidelijke trend is naar blended learning oftewel combinaties van klassikaal onderwijs, afstandsonderwijs en (eventueel) werkend leren. Er komt steeds meer variatie in werkvormen. In het particulier onderwijs stappen aanbieders die voorheen vooral sterk waren in afstandsonderwijs ook over naar blended learning. Daardoor is er onderwijsbreed een duidelijke convergentie gaande naar mengvormen van onderwijs. Er zijn daarbij twee hoofdroutes:

- traditioneel afstandsonderwijs dat wordt verrijkt met contactonderwijs en vormen van groepsleren;
- traditioneel klassikaal onderwijs dat wordt verrijkt met e-learning.

In de interviews wordt gemeld dat het onderscheid tussen afstandsonderwijs en klassikaal onderwijs naar verwachting gaat verdwijnen.

Bij de inzet op blended learning en flexibel deeltijdonderwijs zijn er wel belangrijke verschillen tussen particuliere aanbieders, de OU, de hogescholen en de universiteiten. Voor de *particuliere aanbieders* en ook de *Open Universiteit* is het van levensbelang om aangesloten te blijven op de vraag en de wensen en behoeften van werkende studenten. Zij melden dan ook sterk in te zetten op flexibilisering en innovatie. Ook is een recente trend dat de particuliere aanbieders melden dat zij sterker inzetten op een opleidingsaanbod in sectoren waarin ze van oudsher zwak vertegenwoordigd zijn: techniek en de gezondheidszorg.

Ook veel *hogescholen*, zeker de hogescholen die Leven Lang Leren hebben uitgeroepen tot prioriteit en profileringspunt, investeren in individuele leerroutes en een optimalisering van lerend werken. Bij die hogescholen is er ook centraal instellingsbeleid en wordt er op het bestuursniveau steun gegeven. Opvallend is ook dat bij de hogescholen waar er stevig wordt ingezet op flexibel onderwijs aan werkenden, het marktaandeel stijgt. Investeren in onderwijs aan werkenden loont in die gevallen dus.

Met name door de hogescholen en de particuliere onderwijsaanbieders wordt daarbij veel ingezet op individuele leerroutes en het nemen van leerdoelen als uitgangspunt, waarbij de content niet meer leidend is maar het einddoel. Bij de leerdoelen worden de inhoud en de begeleiding op maat samengesteld, binnen de kaders van (de eindtermen van) de opleiding. Dit maatwerk is complexer en duurder dan regulier onderwijs. Ook zijn dergelijke trajecten kwetsbaar voor kritiek – vanwege de recente incidenten met onrechtmatigheden bij individuele verkorte trajecten – en vergen ze een adequate en transparante kwaliteitsborging.

Bij de *universiteiten* is duidelijk dat het deeltijdonderwijs geen prioriteit heeft. Er is bij de universiteiten geen sprake van instellingsbreed beleid of prioriteitenstelling ten aanzien van het deeltijdonderwijs. Het wordt volledig overgelaten aan de faculteiten en opleidingen. De hoofdfocus ligt zeer sterk bij het voltijdonderwijs. Men neemt wel waar dat de recente trend in de deelname (zeer) negatief is, maar er zijn geen substantiële pogingen om het tij te keren. Gerapporteerd wordt in de interviews dat het deeltijdonderwijs binnen de universiteiten feitelijk nauwelijks een thema is. Naar voren komt dat binnen de universiteiten de innovatie en de flexibilisering vooral gericht zijn op de reguliere onderwijsprocessen voor de initiële studenten en niet specifiek op de deeltijdstudenten. Er wordt daarbij een enorme spagaat waargenomen in het bekostigde onderwijs vanwege de dubbele opdracht en de hoofdfocus op voltijddagonderwijs. Daardoor is er met name bij de universiteiten te weinig aandacht voor een adequate ontwikkeling van een flexibel deeltijdaanbod. Voor hogescholen is een deeltijdopleiding en zeker de combinatie met leren op de werkplek, veel minder ver van het bed en zijn daar de ambities met flexibel (deeltijd)onderwijs voor werkenden zeker aanwezig. In het hbo is de verwevenheid van leren en werken bij veel deeltijdstudies ook zeer sterk, met EVC- en vrijstellingenprocedures, waardoor de opleiding ook binnen 4 jaar kan worden afgerond.

Instellingen voor Leven Lang Leren

Al met al wordt ook vanuit de hogescholen gerapporteerd dat de hoofdfocus bij het voltijdonderwijs ligt, maar dat maakt het deeltijdonderwijs in mindere mate tot restcategorie dan bij de universiteiten. Bij zeven hogescholen die in 2010 en 2011 projecten hebben uitgevoerd in het kader van de Tijdelijke stimuleringsregeling Leven Lang Leren in het hbo, is te zien dat investeren in onderwijs voor werkenden ook kan lonen. In de projecten die in het kader van deze regeling uitgevoerd zijn, stond centraal:

- Het (door)ontwikkelen van het strategisch beleid van de hogeschool als instituut voor een Leven Lang Leren.
- Het ontwikkelen en aanpassen van producten en diensten op het gebied van opleiding, diplomering en EVC voor de doelgroep, in het bijzonder in de leeftijdscategorie 30+.
- Het tot stand brengen van een vraag- en klantgerichte werkgeversbenadering.
- Het verbeteren van de interne organisatie van de hogeschool, opdat de dienstverlening in het kader van een Leven Lang Leren optimaal wordt ondersteund.
- Leren van de opgedane ervaringen en verspreiden van die kennis naar andere organisaties.
- Duurzame verankering van het bovenstaande.

De belangrijkste opbrengsten van de projecten en de (voorgenomen) vervolgcacties van de hogeschool zijn samengevat als volgt⁶:

- Bij de meeste hogescholen zijn groeidoelstellingen geheel of grotendeels gerealiseerd.
- Succesfactoren zijn gebleken:
 - flexibilisering van het onderwijs naar inhoud (aansluiting op verworven competenties deelnemers) en vorm/organisatie (modularisering, werkpleklernen, e-learning e.d.);

⁶ Bron: Netwerk Levenlang Leren in het hbo, *Opbrengsten projecten levenlang leren in het hbo 2010 en 2011*, notitie op basis van rapportages projectleiders, december 2011.

- gerichte inzet op co-makership, intensieve samenwerking met bedrijven en instellingen bij vraaggerichte vormgeving en organisatie van scholing en opleiding;
- verbinding levenlang leren-dienstverlening met dienstverlening in het kader van praktijkgericht onderzoek en innovatie.
- Subsidies/projecten hebben geleid tot grootschaliger, bredere aanpak van ontwikkelingen op het gebied van levenlang leren, tot versnelling in de realisatie van die ontwikkelingen (m.n. flexibilisering, ook wat betreft bedrijfsvoering), kwaliteitsverbetering en versterking van externe oriëntatie.
- Commitment en betrokkenheid van CvB's en lijnmanagement was bij de meeste projecten/hogescholen goed, wat geresulteerd heeft in verankering van levenlang leren in organisatie en beleid.

Onderscheid deeltijd, duaal en voltijd: in afnemende mate van belang

Niet alleen het verschil tussen afstandsonderwijs en klassikaal onderwijs lijkt te verdampen, uit de interviews komt ook het beeld naar voren van een gering onderscheid tussen voltijd, duaal en deeltijd. Een belangrijk verschil tussen de deeltijdbachelors in het hbo en in het wo is dat de hbo-opleidingen doorgaans vier jaar duren, dat wil zeggen net zo lang als de voltijdvariant, terwijl de wo-bachelors doorgaans langer duren dan de voltijdvariant: tot zes jaar, wat het dubbele is van de voltijdvariant. Dat is mede een gevolg van het feit dat in het hbo de mogelijkheden om vrijstellingen te verlenen op basis van werkervaring en om te leren op de werkplek (veel) groter zijn dan in het wo. Vanuit de hogescholen wordt – zoals eerder gezegd – gerapporteerd dat deeltijdstudenten soms gemiddeld sneller door hun studie gaan dan voltijdstudenten. De gelijke duur van de opleidingen, zowel nominaal als feitelijk, maakt het onderscheid in het hbo tussen deeltijd, voltijd en duaal minder relevant. Daarbij is in de praktijk vooral het verschil tussen de duale hbo-opleidingen (formeel voltijd) en de deeltijdopleidingen nauwelijks zichtbaar. Geïnterviewden vanuit de universiteiten melden dat ook daar gewerkt wordt aan kortere deeltijdopleidingen, met een studieduur van vier in plaats van zes jaar voor de bachelorfase. Vanuit het wo wordt bovendien gesignaleerd dat veel werkenden zich ook kunnen inschrijven voor een voltijdstudie. Door het geringe aantal contacturen bij veel opleidingen is het ook voor werkenden doenlijk om een (deel van) de colleges te volgen. Uit de Studentenmonitor blijkt ook dat onder oudere studenten een voltijdstudie in het wo populairder is dan in het hbo. Oudere studenten aan hogescholen volgen in ongeveer driekwart van de gevallen een deeltijdopleiding; op universiteiten geldt dat voor minder dan de helft van deze studenten⁷. Daarbij is het in het wo heel gebruikelijk om deeltijd- en voltijdstudenten gezamenlijk les te geven. Een voorkomende opzet is daarbij om de college-uren voor zowel voltijd- als deeltijdstudenten te concentreren op een beperkt aantal (bijv. 2) vaste dagen, zodat alle studenten daarnaast ruimte hebben om de overige werkdagen naar eigen inzicht in te delen, bijvoorbeeld voor werk. Dit soort concepten maakt ook dat een formeel onderscheid tussen deeltijd en voltijd soms weinig zinvol is. Belangrijker lijkt het onderscheid tussen initieel onderwijs aan jonge mensen (waarbij er ook een behoefte is aan specifieke flexibiliteit en maatwerk) en flexibel en op maat gesneden onderwijs voor alle andere groepen, waaronder veel werkenden.

3.4 Ervaren belemmeringen in wet- en regelgeving

Belangrijke factor zijn de wettelijke belemmeringen die instellingen dwars kunnen zitten bij het aanbieden van flexibele deeltijdopleidingen. In eerdere onderzoeken en inventarisaties zijn belemmeringen in wet- en regelgeving in kaart gebracht. In het algemeen kan beperkend werken dat in de WHW juist weinig onderscheid wordt gemaakt tussen voltijd- en deeltijdonderwijs. Daardoor gelden de bepalingen voor voltijdopleidingen met betrekking tot bijvoorbeeld de vestigingsplaats van de opleiding ook voor

⁷ Anja van den Broek e.a., *Tien jaar Studentenmonitor Hoger Onderwijs*, ResearchNed, 2011. Pagina 36-37.

deeltijdopleidingen. Meer concreet zijn de volgende belemmeringen benoembaar vanuit de huidige wettelijke kaders:

- a. WHW-bepalingen OER: in de WHW is het uitgangspunt dat een opleiding bestaat uit één vaststaand en vastgelegd onderwijsprogramma. Dit sluit niet aan bij flexibilisering van opleidingstrajecten in de vorm van afstemming op reeds verworven competenties en samenstelling van trajecten gericht op nog te realiseren competenties, waarbij veelal (mede) gebruik wordt gemaakt van de werkplek als leerplek, en afstemming op behoeften en mogelijkheden van werkgevers.
- b. Bepalingen t.a.v. vestigingsplaats in beleidsregel doelmatigheid: de huidige beleidsregel doelmatigheid (maximaal een derde van een bekostigde opleiding hoger onderwijs op locatie, buiten de vestigingsplaats) biedt beperkte ruimte aan aansluiting bij de (werk)situatie van deelnemers en het benutten van de werkplek als leerplek in de opleiding.
- c. Macrodoelmatigheidsbeleid deeltijdopleidingen: In de toets op macrodoelmatigheid voor nieuwe opleidingen wordt geen onderscheid gemaakt tussen voltijd- en deeltijdopleidingen. Daardoor is er nu geen ruimte voor nieuw bekostigd deeltijdaanbod in richtingen waar al wel veel voltijdaanbod is, maar weinig deeltijdaanbod.
- d. Eis volledige opleidingen bij accreditatie: er zijn in het verleden opleidingen door de NVAO geaccrediteerd, waar geen volledig programma wordt aangeboden. Bestaande onvolledige opleidingen die eerder geaccrediteerd zijn dreigen nu hun accreditatie te verliezen. Dit kan onwenselijk zijn, omdat betreffende opleidingen kunnen voorzien in een behoefte en voldoen aan eisen t.a.v. toelating, kwaliteit en gerealiseerd eindniveau.
- e. De bepaling in de WHW dat een inschrijving een volledige opleiding betreft en geschiedt voor gehele studiejaar, geldt ook voor deeltijdopleidingen. Dat beperkt de mogelijkheden voor modulair en/of in blokken opgedeeld deeltijdonderwijs.

Door middel van de bij de opleidingen uitgezette vragenlijst en de interviews zijn aanvullend andere (wettelijke) belemmeringen in kaart gebracht. Bij die belemmeringen is een onderscheid mogelijk tussen belemmeringen die primair de deelname hinderen en belemmeringen die primair de flexibiliteit hinderen (waardoor er ook weer een negatief effect kan zijn op de deelname). Verder is er uiteraard een verschil tussen publieke en particuliere instellingen met betrekking tot de belemmeringen die zij ervaren.

Belemmerend voor de deelname

In de enquête en de interviews is door verschillende respondenten benadrukt dat met name de recente beleidsmaatregelen de deelname aan deeltijdonderwijs negatief beïnvloeden. Met name gaat het dan om de aangekondigde langstudeerdersmaatregel en de maatregel bekostiging tweede studies, waardoor tweede studies niet meer worden bekostigd en het instellingstarief kan worden geheven. De impact op de universiteiten wordt daarbij het grootst gevonden. Dat komt ten eerste doordat deeltijdopleidingen in het wo een geprogrammeerde studieduur hebben die ruim langer is dan de nominale studieduur, waarmee studenten die in een regulier tempo het studieprogramma volgen automatisch in de boetefase lopen. In het hbo duren de deeltijdopleidingen korter, vaak maar vier jaar, en rapporteren opleidingen ook dat het voor studenten haalbaar is - mits de omstandigheden thuis en op het werk meewerken - om de opleiding in die tijd af te ronden. Dat laat onverlet dat ook in het deeltijd hbo er langstudeerders zijn en dus de langstudeerdersmaatregel een factor is. Ten tweede vormen in het deeltijd hbo de mbo-ers de grootste groep; in het deeltijd wo zijn de hbo-ers in de meerderheid en voor hen geldt de maatregel bekostiging tweede studie. Dit verklaart volgens respondenten mede waarom er in het wo een verscherpte daling is te zien van de deelname.

Aan de zijde van de particuliere opleiders wordt bij de wettelijke belemmeringen voor deelname vooral gewezen op het ongelijke speelveld qua bekostiging. Ook wijzen de particuliere opleiders er op dat in de macrodoelmatigheidstoets van nieuwe opleidingen niet het particuliere aanbod wordt meegenomen. Ook is een hindernis dat bij de toets nieuwe opleidingen eerst een hele opleidingscyclus moet zijn doorlopen. Dit hindert de toetreding van nieuwe aanbieders en belemmert de marktwerking.

Belemmerend voor de flexibiliteit

In de enquête en de interviews zijn daarnaast een groot aantal andere belemmeringen aangegeven. Een deel daarvan hangt samen met een waargenomen strikte uitleg van wet- en regelgeving door de inspectie en bij de accreditatie. Dit betreft ten eerste de constatering dat de inspectie strikte eisen stelt aan de Onderwijs- en Examenregeling (OER) op onder meer het punt van toekenning van studiepunten aan opleidingsonderdelen. Daarbij is volgens veel geïnterviewden het onderscheid tussen theorie en praktijk achterhaald, omdat theorie en praktijk in veel onderwijsbenaderingen geïntegreerd zijn in een onderwijseenheid. Daardoor zijn eisen aan de afzonderlijke toekenning van studiepunten in de OER aan theoretische en praktische onderdelen lastig uit te voeren.

Ten tweede wordt geconstateerd door zowel de publieke als de particuliere instellingen dat de accreditatie- en inspectie-eisen te zeer gericht zijn op uitgeschreven (standaard) leerwegen. Dit hindert de flexibiliteit, bijvoorbeeld bij het verzilveren van werkervaring en bij de opzet van individuele leerroutes. Door recente incidenten met onrechtmatigheden rondom verkorte trajecten, vrijstellingen, in-company onderwijs, is er in de waarneming van geïnterviewden veel angst en verkramping zichtbaar bij zowel de inspectie, de NVAO als binnen de instellingen zelf en gaat men voor volstreekte zekerheid. Er is bij zowel de bekostigde als de particuliere opleidingen grote behoefte aan meer ruimte om het onderwijs op de eigen manier in te richten en deelnemers naar een gesteld einddoel te begeleiden. De nadruk die de inspectie daarbij legt op de kwaliteitsborging van flexibele (individuele) leerroutes wordt daarbij onderschreven, maar in de praktijk is er nog te veel onduidelijkheid en hang naar zekerheid en uniformiteit. Ook wordt daarbij gesteld dat er vaak te weinig kennis van het particuliere onderwijs of van flexibel (leerwegaafhankelijk) onderwijs is vertegenwoordigd in het accreditatie- of inspectieproces.

Praktische belemmeringen

Voorts zijn in de enquête en de interviews ook een aantal praktische belemmeringen aangegeven. In tabel 3.5 is weergegeven wat respondenten ervaren aan praktische belemmeringen. Daarbij is zichtbaar dat de bekostigde opleidingen meer/vaker praktische belemmeringen ervaren dan de particuliere opleidingen. Dat is ook logisch omdat een aantal als belemmerend ervaren kaders wel geldt voor het bekostigde onderwijs, maar niet voor het niet-bekostigde onderwijs. Daarnaast is flexibel onderwijs voor de particuliere opleiders de kerntaak, terwijl voor de bekostigde instellingen juist een belangrijke factor is dat de kerntaak elders ligt c.q. gezien wordt, namelijk bij de voltijdstudenten. Er is in het bekostigde onderwijs ook geen plicht tot het aanbieden van deeltijdonderwijs. Het deeltijdonderwijs is daardoor soms een ondergeschoven thema en is er geen centraal instellingsbeleid noch centrale ondersteuning of kennisuitwisseling. Uit de interviews blijkt dat dit vooral binnen de universiteiten speelt. Maar ook in het bekostigd hbo zijn er volgens de enquête zorgen over onvoldoende prioriteit binnen de instelling. Bij de universiteiten wordt wel vaker gezien dat de prioriteit ontbreekt bij het centrale bestuur; bij de hogescholen wordt vooral gezien dat in de marketing er te weinig wordt gedaan met het deeltijdaanbod. Bij de overige praktische belemmeringen, zoals een niet op Leven Lang Leren gerichte interne cultuur en interne werkprocessen en het lastig kunnen organiseren van maatwerk en flexibiliteit, is opvallend dat er volgens de enquête meer zorgen zijn in het bekostigd hbo dan in het bekostigd wo. Dat kan mogelijk juist samenhangen met de grotere ambities die er zijn met Leven Lang Leren binnen veel hogescholen in vergelijking met de universiteiten.

Tabel 3.5: Ervaren belemmeringen bij het aanbieden van deeltijdonderwijs naar soort hoger onderwijs en bekostiging (percentages)

	Hbo		Wo		Ho	
	Niet-bekostigd	Bekostigd	Niet-bekostigd	Bekostigd	Niet-bekostigd	Bekostigd
Onvoldoende prioriteit bij bestuur instelling	4	14	0	23	3	18
Onvoldoende prioriteit bij faculteit	0	11	13	10	5	10
Onvoldoende prioriteit bij opleiding	0	4	0	8	0	6
Onvoldoende prioriteit/interesse bij docenten	0	8	13	6	5	7
Onvoldoende aandacht in marketing/pr	0	23	20	4	8	15
Onvoldoende deskundigheid bij docenten/instelling	0	6	0	0	0	3
Interne cultuur sluit onvoldoende aan op LLL	4	20	13	2	8	12
Onvoldoende belangstelling bij potentiële studenten	0	18	0	5	0	12
Onvoldoende belangstelling bij werkgevers	4	25	0	3	3	15
Werkprocessen/organisatie onvoldoende ingericht op LLL	4	30	33	7	16	20
Maatwerk/flexibiliteit praktisch lastig te organiseren	4	53	33	29	16	42
Te weinig middelen	22	23	0	33	13	28
Andere belemmeringen	65	28	20	33	47	30
Geen van deze	4	9	20	20	11	14

Bron: ResearchNed, onderzoek deeltijd hoger onderwijs in opdracht van het ministerie van OCW.

In de interviews komt daarnaast het signaal – vooral vanuit de universiteiten – dat deeltijdonderwijs voor bekostigde instellingen extra kosten met zich brengt, vanwege onder andere de noodzaak om bepaalde colleges en werkvormen dubbel aan te bieden en ruimere openingstijden te hanteren. Voor de universiteiten staan daar tegenover naar hun beleving weinig opbrengsten: het gaat om kleine groepen die ook in academisch opzicht vaak weinig interessant zijn (dat wil zeggen doorgaans hun loopbaan niet voorzetten in de wetenschap). Wel wordt gemeld dat het overwegend gaat om gemotiveerde en goede studenten.

Een laatste praktisch punt dat wordt gerapporteerd is dat binnen hogescholen en universiteiten er geen centrale accountmanagers zijn die integraal met werkgevers in gesprek kunnen over hun scholingsvraag en doorlopende leerlijnen voor al hun personeel. Dat belemmert de communicatie over het opleidingsaanbod en maatwerk/flexibiliteit richting met name grote(re) werkgevers.

4 Deeltijd hoger onderwijs in het buitenland

Kern van de beleidsvraag achter dit onderzoek is wat Nederland kan doen om de vraaggerichtheid en de flexibiliteit van het hoger onderwijs voor werkenden te bevorderen. Eén van de onderzoeksvragen is hoe Nederland in dit opzicht presteert in vergelijking met andere landen. In dit hoofdstuk wordt daartoe de stand van zaken weergegeven in een groot aantal Europese landen⁸.

4.1 Flexibel hoger onderwijs in Europa

In meer dan driekwart van de Europese landen wordt Leven Lang Leren beschouwd als een missie voor *alle* instellingen voor hoger onderwijs. Meest basaal wordt dat overal uitgelegd als het naast het initiële programma ook verzorgen van post-initieel onderwijs en scholing voor werkenden. In de meeste Europese landen is ook concreet beleid ontwikkeld voor de flexibele toegang tot hoger onderwijs voor volwassenen en/of de bevordering van de flexibiliteit in het onderwijs zelf. Daarbij is er zeer veel variatie in de wijze waarop flexibel onderwijs wordt gestimuleerd en de wijze waarop flexibel onderwijs of deeltijdonderwijs in de wetgeving is vastgelegd of omschreven. Dat maakt de onderlinge vergelijkbaarheid van beleidspraktijken in de verschillende Europese landen lastig. Ook de definitie van wat een deeltijdstudent is, verschilt flink. In ongeveer tweederde van de Europese landen is een studentstatus anders dan voltijdstudent mogelijk. Meestal betreft dat de status van deeltijdstudent. Hoofdbenaderingen daarin zijn:

- a. studenten met een beduidend lagere *nominale studielast*, waardoor ze langer dan voltijdstudenten over hun studie doen;
- b. studenten met minder *contacturen* dan normaal (waarbij het dus nog wel mogelijk kan zijn om de studie in de reguliere tijd af te ronden);
- c. studenten die minder dan verondersteld daadwerkelijk *tijd besteden* aan hun studie.

In het project Eurostudent zijn daarbij nog vier typen deeltijdstudenten onderscheiden die in verschillende landen van belang zijn:

- (1) deelnemers aan afstandsonderwijs;
- (2) deelnemers aan avond- en/of weekeindonderwijs;
- (3) deelnemers aan een (uitgerekt) regulier voltijdprogramma met een officiële deeltijdstatus;
- (4) Voltijdstudenten die slechts een deel van tijd werkelijk aan hun studie besteden.

Type (1) en (2) kunnen ook mensen betreffen die wel in de reguliere tijd door de studie heen gaan. Type (3) komt dicht bij wat in de Nederlandse context onder een deeltijdstudent wordt begrepen. Type (4) kunnen langstudeerders zijn.

Belangrijk is daarbij nog te vermelden dat de term 'deeltijdstudent' in de meeste landen niet wordt genoemd in beleidsdocumenten. De flexibiliteit van het onderwijs wordt daarbij in veel gevallen wel bevorderd en vaak ook zodanig dat in deeltijd kan worden gestudeerd, maar deeltijdstudie als expliciete doelstelling komt niet zo vaak voor.

⁸ Voor deze paragraaf is geput uit het rapport van de Europese Commissie *Adults in formal education – policies and practice in Europe* (2011, zie eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/128EN.pdf) en een concept rapport dat door Eurostat, Eurydice en Eurostudent wordt voorbereid ten behoeve van de Europese conferentie van onderwijsministers in Roemenië in april 2012 (concept beschikbaar gesteld door het ministerie van OCW). Bronnen zijn verder: Nuffic, www.eurydice.com

Ontwikkeling in de deelname aan deeltijd hoger onderwijs

In de meeste Europese landen is de deelname aan deeltijdonderwijs – op basis van bestede tijd aan de studie – van 2000 tot 2009 gestegen. Gemiddeld steeg het aandeel deeltijdstudenten in die periode van 17,6 naar 25,3 procent. Nederland behoort tot een kleine groep Europese landen waar de deelname is gezakt en waar de deelname aan deeltijdstudies in het bekostigde hoger onderwijs bovendien al flink onder het Europese gemiddelde lag. In Nederland is daarbij nog wel de bijzonderheid dat een klein deel van de studenten (2%) geldt als *duaal*; een variant die in weinig andere landen als formele status bekend is en die door de combinatie van werk en opleiding soms dicht tegen deeltijdonderwijs aan kan zitten. In Nederland is deeltijdonderwijs bovendien in zeer sterke mate iets voor oudere studenten. Ongeveer twee procent van de jongeren onder 21 jaar die hoger onderwijs volgen is deeltijdstudent. In veel andere landen zijn er onder jonge studenten veel meer deeltijdstudenten. In sommige landen, zoals België, Finland en Zweden, is dat aandeel zelfs tot meer dan twintig procent.

In het navolgende wordt eerst heel in het kort beschreven wat het algemene beeld is in Europa ten aanzien van flexibele *toegang* tot hoger onderwijs. Daarna wordt uitgebreider ingegaan op de bevordering van de flexibiliteit in het aangeboden hoger onderwijs zelf.

4.1.1 Flexibele toelating, vrijstellingenbeleid, schakelprogramma's

In vrijwel alle Europese landen zijn er mogelijkheden om (flexibele) programma's te volgen die alsnog leiden tot de benodigde formele kwalificaties die toegang geven tot hoger onderwijs. Minder dan de helft van de Europese landen heeft daarbij een formeel systeem van EVC-procedures of toelatingstoetsen dat direct kan leiden tot *toegang* tot hoger onderwijs, ook als de formele diploma's ontbreken. Bij dit beleid loopt er een duidelijke scheidslijn tussen West- en Oost-Europa, waarbij overal in het West-Europa (tot en met de scheidslijn Spanje, Frankrijk, Oostenrijk, Duitsland, Scandinavië) er alternatieve routes zijn naar hoger onderwijs en elders in Europa overwegend niet. In meer dan de helft van de Europese landen zijn er (ook) EVC-procedures die leiden tot vrijstellingen binnen het hoger onderwijs.

4.1.2 Flexibel onderwijs binnen het bekostigde bestel

In de meeste Europese landen hebben instellingen de keuzevrijheid om deeltijdonderwijs of meer in het algemeen flexibel onderwijs aan te bieden. In meer dan de helft van de onderzochte Europese landen bieden de publiek bekostigde instellingen (niet overal allemaal) inderdaad flexibele bachelor- en masteropleidingen aan die geschikt zijn voor werkenden. Dit gebeurt op verschillende manieren:

- deeltijdprogramma's,
- afstandsonderwijs/e-learning,
- open universiteiten,
- avond- of weekeindonderwijs,
- leren op de werkplek of andere vormen van extern leren.

In een aantal landen is er ook de formeel geregelde mogelijkheid om delen/modules te volgen van complete opleidingen. Nederland is het enige land waar dit expliciet – vanuit de bekostigingsvoorwaarden – niet is toegestaan aan bekostigde opleidingen. Daarnaast kent ongeveer de helft van de Europese landen, waaronder Nederland, een initiële korte opleiding (*associate degree*) als onderdeel van het hoger onderwijs bestel.

Financiering flexibel hoger onderwijs voor volwassenen

De financiering van deeltijdonderwijs is heel divers geregeld in de Europese landen. In veel landen wordt van deeltijdstudenten een hogere eigen bijdrage gevraagd dan aan voltijdstudenten. Vaak is dat een gevolg van het feit dat collegegelden voor deeltijdstudenten vrij worden gelaten en dus door instellingen zelf kunnen worden vastgesteld. In sommige andere landen, waaronder Nederland, is dat niet het geval en geldt een vergelijkbaar collegegeld voor voltijd- en deeltijdstudenten. Daarentegen is er in Nederland en in sommige andere landen voor deeltijdstudenten geen of verminderd recht op studiefinanciering of studieleningen.

Minder vrijblijvende aanpak flexibiliteit in hoger onderwijsprogramma's

Zoals gezegd hebben in de meeste landen instellingen de eigen keuze om flexibele programma's aan te bieden. Sommige landen maken daar wel stevigere keuzes in. In enkele landen (waaronder Estland en Portugal) is er een plicht voor hoger onderwijsinstellingen om deeltijdstudies aan te bieden. Ook in onder meer de volgende landen wordt flexibilisering (veel) minder vrijblijvend aangepakt.

a. Vlaanderen: decreet flexibilisering hoger onderwijs

Vlaanderen is een voorbeeld van een land/regio met aparte wetgeving voor flexibel hoger onderwijs, waarin een aantal essentiële voorwaarden voor flexibiliteit zijn geregeld. In Vlaanderen is in 2004 een decreet van kracht geworden⁹ waarin onder meer het modulaire onderwijs, het verplicht aanbieden van afstandsonderwijs en de verplichte validering van Elders Verworven Competenties/Kwalificaties (EVC/EVK) zijn geregeld. Op grond van deze wetgeving is iedere instelling verplicht een EVC-procedure in te richten. Het begrip 'deeltijd' ontbreekt overigens in het decreet. Wel zijn er mogelijkheden in opgenomen om delen van een opleiding te volgen of een verkort traject te volgen. Het decreet regelt concreet onder meer:

- Mogelijkheden voor afstandsonderwijs: 'Het instellingsbestuur kan een opleiding of een opleidingsonderdeel geheel of gedeeltelijk in de vorm van afstandsonderwijs aanbieden. Het instellingsbestuur ontwikkelt daartoe geschikt studie- en leermateriaal en organiseert daartoe geschikte begeleiding.'
- De benutting van EVC/competentietesten.
- De mogelijkheid om *delen* van een opleiding te volgen: 'Een student schrijft zich in voor:
 - één opleiding of meer opleidingen tegelijk, en/of
 - één opleidingsonderdeel of meer opleidingsonderdelen, die behoren tot één of meer opleidingen, en/of
 - een schakel- of voorbereidingsprogramma.'
- Het 'creditbewijs': de erkenning van het feit dat een student blijkens een examen de competenties verbonden aan een opleidingsonderdeel heeft verworven. Deze erkenning wordt vastgelegd in een document of een registratie. De verworven studiepunten, verbonden aan het betrokken opleidingsonderdeel, worden aangeduid als credits.
- Schakel- en maatwerkprogramma's.

b. Finland en Noorwegen: keuzevrijheid studenten

In Finland hebben studenten relatief veel ruimte om zelf een opleiding samen te stellen uit onderdelen/modules, waarbij ze ook zelf het tempo kunnen bepalen. Ook Noorwegen heeft een aanpak waarin studenten een eigen Individueel Scholingsplan dienen op te stellen, waarbij ze grip hebben op inhoud en tempo. De instellingen dienen uiteraard deze keuzevrijheid te ondersteunen c.q. als uitgangspunt te nemen. Deze aanpak maakt het voor zowel voltijd- als deeltijdstudenten mogelijk om met

⁹ 'Decreet betreffende de flexibilisering van het hoger onderwijs in Vlaanderen en houdende dringende hoger onderwijsmaatregelen', 30 april 2004.

een eigen programma en in eigen tempo de studie te volgen. Omdat er een glijdende schaal is van voltijd tot kleine deeltijd, wordt het maken van onderscheid tussen voltijd en deeltijd niet relevant gevonden.

c. Verenigd Koninkrijk: pilots met flexibele leerroutes, brede inzet op flexibilisering

Vergelijkbaar met de Nederlandse stimuleringsregeling voor levenlang leren aan de hogescholen, is er in Engeland een pilot gestart waarin acht hogeronderwijsinstellingen konden experimenteren met flexibele leerroutes zoals versnelde trajecten, leren op de werkplek, deeltijdonderwijs en vormen van blended learning.

In het verleden zijn in het Verenigd Koninkrijk al grote stappen gezet om het *gehele* hoger onderwijs systeem flexibeler te maken. Het hele formele, reguliere onderwijs bestaat uit bachelors, master en PhD programma's die alle zowel in voltijd als in deeltijd gevolgd kunnen worden. Er is daarbij geen duidelijk onderscheid tussen voltijdstudenten, deeltijdstudenten en studenten die deelnemen aan volwassenenonderwijs.

Engeland biedt sinds 2005/2006 ondersteuning voor deeltijdstudenten in de vorm van 'fee grants' en 'course grants'. De fee grant ondersteunt studenten die een equivalent van vijftig procent van een voltijdstudie studeren. De hoogte van de beurs is afhankelijk van de intensiteit van de studie en het inkomen en hoeft niet te worden terugbetaald. Men kan maximaal acht jaar van deze ondersteuning gebruik maken. De course grant ondersteunt studenten in de aanschaf van boeken, reiskosten en studiekosten.

d. Denemarken: separaat stelsel voor hoger onderwijs voor werkenden

In Nederland is er momenteel veel aandacht voor Denemarken, waar in 2001 een separaat stelsel voor hoger onderwijs voor volwassenen is ingevoerd, naast het reguliere hoger onderwijs. De scheiding tussen beide systemen betreft in belangrijke mate de financiering ervan. Het aanbieden van deeltijdopleidingen is financieel aantrekkelijk gemaakt voor instellingen doordat de overheidsbekostiging van het volwassenenonderwijs gelijk is aan die van het reguliere onderwijs, waar bovenop de instellingen voor het hoger onderwijs voor volwassenen ook een collegegeld mogen heffen. Het reguliere bekostigd hoger onderwijs is gratis voor studenten. Door de extra inkomsten van collegegelden zijn de instellingen in staat maatwerk te leveren op tijdstippen die werkbaar zijn voor werkende studenten. De werkervaring van deelnemers dient in alle opleidingen het vertrekpunt te zijn. Het systeem kent een sterke verwevenheid met het bedrijfsleven; het curriculum is minder wetenschappelijk en meer professioneel gericht. De redenen voor de opzet van een separaat stelsel waren:

- De bestaande programma's in het hoger onderwijs waren te weinig gericht op het beroepenveld. Daardoor was het lastig om de beroepspraktijk van werkenden in het studieprogramma mee te nemen en te valideren.
- Het reguliere systeem bleek niet in staat voldoende flexibel aanbod te leveren als het gaat om colleges in de avonduren en in het weekend. Ook de flexibiliteit van lesmethoden schoot te kort.
- Er was vanuit de universitaire sector te weinig aanbod voor na-, bijscholing voor werkenden.

e. Verschillende landen: Open Universiteiten

Een belangrijke weg voor de organisatie van flexibel hoger onderwijs is in sommige landen de stichting van een Open Universiteit. In Nederland is sinds 1984 een OU actief. Daarnaast zijn er OU's in Duitsland (1974), Griekenland (1992), Spanje (begin jaren '70), Cyprus (2002). De 'moeder aller OU's' is de Britse Open University (opgericht in 1969) met actueel meer dan 175.000 studenten. Ook de andere OU's zijn soms zeer groot, zoals de Spaanse OU met ruim 160.000 studenten.

De collegegelden van de Britse OU variëren van module tot module en zijn in verhouding tot het reguliere onderwijs niet hoog. In Nederland geldt bij de OU een van het wettelijk collegegeld afgeleid tarief per module.

De meeste OU's bieden meer dan alleen afstandsonderwijs. De Britse OU biedt bijvoorbeeld een combinatie van afstandsonderwijs en ondersteuning door tutores en ondersteunend personeel in de regionale centra, virtuele communities, seminars, chatgroepen en de faciliteiten van de centrale instelling,

zoals de bibliotheek. Naast een centrale campus heeft de Britse OU tien regionale centra en in ieder land binnen het Verenigd Koninkrijk een nationaal centrum. Ook de Nederlandse OU richt zich op blended learning en heeft meerdere vestigingen in het hele land.

f. Profilering instellingen

Interessant is ten slotte dat er in sommige landen, zoals Noorwegen, grote verschillen zijn tussen hoger onderwijsinstellingen in de mate waarin ze flexibele arrangementen aanbieden. Dat past in de profileringsdoelstelling die Nederland momenteel voor het hoger onderwijs hanteert.

4.2 Conclusie internationale vergelijking

Het beleid gericht op Leven Lang Leren en op flexibilisering van het hoger onderwijs is internationaal gezien zeer divers en daardoor moeilijk grijpbaar en vergelijkbaar. Veel landen hebben het beleid of de mogelijkheden/de ruimte voor instellingen weinig expliciet vastgelegd vanuit het perspectief van levenlang leren.

Uit de beschikbare gegevens kan worden afgeleid dat Nederland beleidsmatig zeker niet tot de achterhoede behoort. De mogelijkheden voor schakelprogramma's, deeltijdonderwijs, vrijstellingen, afstandsonderwijs, ICT, zijn ook in internationaal opzicht aan de maat. Wel valt op dat instellingen in Nederland van mening zijn dat met de verscherpte nadruk op kwaliteitsborging van individuele leerroutes, ook nieuwe drempels voor flexibiliteit en maatwerk in het onderwijs zijn opgeworpen.

Voor inspiratie vanuit het buitenland voor de vergroting van flexibiliteit en maatwerk zijn er twee hoofdbenaderingen te onderscheiden. Ten eerste zijn er de landen die inzetten op flexibilisering van het gehele hoger onderwijs, waarvan ook de volwassen en werkende studenten profiteren. Het Verenigd Koninkrijk is hiervan het duidelijkste voorbeeld. De meeste andere landen zitten in of tegen deze groep aan, omdat er vrijwel overal een inzet is op flexibel en voor werkenden toegankelijk onderwijs. Wel zijn er grote verschillen in de aanpak en intensiteit van dat beleid. Specifieke aanpakken in die landen kunnen mogelijk als inspiratie voor Nederland gelden.

Ten tweede is er de bijzondere casus van Denemarken waar is gekozen voor twee separate stelsels voor initieel onderwijs en volwassenenonderwijs met afwijkende bekostigingsvoorwaarden en gescheiden onderwijs. De specifieke positie van deeltijdonderwijs is daarin niet relevant. Het Deense voorbeeld heeft aantrekkelijke elementen, maar is zeker niet zomaar overzetbaar. Het voordeel van de Deense situatie is dat de publieke instellingen meer middelen hebben om het onderwijs voor werkenden flexibel te maken. Wel is er daarbij door de bekostiging van de publieke instellingen geen direct antwoord op dilemma's rondom een mogelijk ongelijk speelveld voor publieke en particuliere onderwijsaanbieders. In de Deense praktijk is bovendien door de heffing van collegegeld aan de volwassen studenten het hoger onderwijs voor volwassenen duurder dan voor jongeren. Uit de enquête en de interviews met de Nederlandse instellingen blijkt dat men verwacht dat het duurder maken van deeltijdopleidingen de deelname ontmoedigt.

5 Conclusies

De discussie en het denken over deeltijd hoger onderwijs zijn onderdeel van een complexe en in veel opzichten slepende discussie over Leven Lang Leren. Daar waar doorbraken wenselijk zijn, vertoont de positie van het bekostigde deeltijdonderwijs eerder verdere scheuren: de deelname daalt en er zijn zorgen over de flexibiliteit en het maatwerk.

Uit ons onderzoek blijkt dat de zorgen over de dalende deelname terecht zijn. Vooral het deeltijdonderwijs binnen de universiteiten staat flink onder druk. De particuliere opleiders melden wel groei en verwachten ook een verdere groei in de toekomst. Men zegt recent ook te investeren in opleidingsaanbod in sectoren waar men van oudsher zwakker vertegenwoordigd was, zoals techniek en zorg.

Bij de zorgen over de dalende deelname aan het bekostigd deeltijdonderwijs wordt vanuit het veld gewezen op de overheid die met recent beleid (langstudeerdersmaatregel, hoger collegegeld voor tweede studie) bijdraagt aan de recente, versterkte daling van de deelname. Daarnaast wordt gewezen op de aanhoudende economische crisis die volgens respondenten een rem zet op scholingsuitgaven van werkgevers en werknemers.

Bij de zorgen over een gebrek aan flexibiliteit en maatwerk is er een bijzondere wisselwerking tussen het onderwijsveld, de toezichthouders en de overheid. In het veld, bij eigenlijk alle aanbieders, is een trend en hang zichtbaar naar meer flexibiliteit en maatwerk en blended learning, omdat men overal ziet dat studenten en werkgevers daaraan grote behoefte hebben. Maar ook hier wordt door veel respondenten gewezen op wettelijke beperkingen en op de grote en toegenomen voorzichtigheid bij toezichthouders met maatwerktrajecten en individuele leerroutes. De actuele trend bij het beleid en in het toezicht staat daardoor in de visie van veel respondenten op onderdelen op gespannen voet met de ambities met flexibel onderwijs.

Het bovenstaande laat echter onverlet dat de daling van de deelname aan het bekostigde deeltijdonderwijs al langer gaande is. Meest genoemde hoofdfactor daarvoor is de beperkte prioriteit die binnen veel hogescholen en vooral binnen de universiteiten wordt toegekend aan het deeltijdonderwijs. De bekostigde instellingen hebben daarbij ook veel van hun energie moeten besteden aan de opvang van de sterk gegroeide groep voltijdstudenten. Het bekostigde onderwijs zit mede hierdoor in een spagaat waar vooral de universiteiten niet goed uitkomen. Binnen het wetenschappelijk onderwijs is momenteel eigenlijk alleen de Open Universiteit sterk begaan met het flexibel onderwijs aan werkenden. Wel wordt er in het wo gewerkt aan kortere deeltijdroutes en met name aan korte schakeltrajecten richting masterprogramma's. Complicerende factor is dat het concept van deeltijd studeren wezenlijk anders is in het wo dan in het hbo, doordat bijvoorbeeld de mogelijkheden om te leren op de werkplek beperkter zijn in het wo.

Binnen de hogescholen is het beeld genuanceerder. Een flink deel van de hogescholen zet in op onderwijs aan werkenden en werkt aan individuele en flexibele leerroutes en aan een optimale en sterke verwevenheid van onderwijs en leren op de werkplek. Zichtbaar is dat de hogescholen die zich hier sterk voor maken, ook succesvoller zijn in het aantrekken van deeltijdstudenten dan andere hogescholen. In het hbo is deeltijdonderwijs niettemin ook in mineur geraakt en heeft het een impuls nodig.

Uit ons onderzoek is af te leiden dat Nederland in de *praktijk* van het onderwijs tendeeft naar een situatie waarin het (formele) onderscheid tussen voltijd, deeltijd of duaal minder van belang is en de hoofdvraag vooral is hoe flexibel het onderwijs voor *alle* groepen studenten is georganiseerd. Daarbij is er een convergentie te zien in het aanbod en de wijze waarop (met blended learning) bekostigde en particuliere opleiders hun onderwijs aanbieden. Hoofdaandachtspunt is daarbij volgens veel geënquêteerden en geïnterviewden dat de wet- en regelgeving nog onvoldoende op de sterk gegroeide behoefte aan flexibiliteit is toegesneden en in belangrijke mate nog de initiële voltijdstudent als norm heeft. Bij hogescholen is in de praktijk het verschil tussen bijvoorbeeld deeltijd en duaal vaak minimaal. Vanuit de

universiteiten wordt aangegeven dat bij studies met weinig contacturen werkenden ook (kunnen) kiezen voor voltijdopleidingen. In de praktijk kiezen in het wo de oudere studenten ook vaker dan in het hbo voor de voltijdvariant. In die situatie is een inzet op een brede flexibilisering voor zowel jongere (voltijd) als oudere, werkende (deeltijd)studenten zinvol. Voor de OU en het particulier onderwijs speelt het onderscheid voltijd en deeltijd eigenlijk geen rol, omdat daar het primaire uitgangspunt is dat deelnemers in het eigen tempo door de opleiding of modules gaan.

In de recente discussie over het deeltijdonderwijs is daarbij ook de optie van privatisering van het deeltijd hoger onderwijs ingebracht. Bij het eventueel maken van onderscheid in de wet- en regelgeving tussen voltijd, duaal en deeltijd zal rekening moeten worden gehouden met de mogelijkheden die de huidige kaders bieden om voltijdonderwijs zodanig flexibel in te richten dat deeltijdstudenten ook ingeschreven kunnen worden voor een voltijdopleiding en zij deelname aan een voltijdprogramma kunnen combineren met werk (en andere bezigheden).

Het bovenstaande zou al met al pleiten voor een brede flexibilisering van het hoger onderwijs. Er is een breed gevoelde behoefte om vanuit de gehele wet- en regelgeving opnieuw naar het deeltijdonderwijs c.q. het flexibel onderwijs voor werkenden te kijken, vanuit een ondersteunend, stimulerend en ruimte biedend perspectief. Dat daarin recht moet worden gedaan aan de posities van alle huidige spelers, te weten de bekostigde instellingen, de OU en de particuliere opleiders, spreekt voor zich. Het goede van de Deense aanpak is daarbij dat het hoger onderwijs voor volwassenen expliciet wordt gestimuleerd en gefaciliteerd. Het aantrekkelijk van de Britse benadering is dat er een inzet is op een brede flexibilisering van het hoger onderwijs en de mogelijkheden voor maatwerk voor verschillende groepen deelnemers.

De Nederlandse onderwijsinfrastructuur biedt daarbij in feite een goed uitgangspunt voor hoger onderwijs voor werkenden. De kennis, de faciliteiten en de markt zijn er. Kansen liggen er onder meer bij de deeltijdmasters, bij de profilering van instellingen en bij de samenwerking tussen verschillende partijen met betrekking tot kennis, infrastructuur en content. Zaak is het daarbij om de kernkwaliteiten van alle betrokken partijen optimaal te benutten. Kernkwaliteiten van de bekostigde instellingen zijn daarbij:

- verankering in de regio;
- de onderzoekscomponent die de onderwijslijn verrijkt. Binnen de hogescholen kan dat nog beter worden benut door de lectoren meer te betrekken bij een verbinding van toegepast onderzoek en het onderwijs;
- de infrastructuur en faciliteiten.

Specifieke sterke punten van de Open Universiteit zijn daarbij nog:

- kennis en techniek blended learning;
- beschikbare content;
- ervaring met open onderwijs en 'open educational resources'.

Sterke punten van het particulier onderwijs zijn:

- snel maatwerk kunnen leveren;
- flexibel;
- innovatief.

Duidelijk is dat als in Nederland de aanpak beperkt blijft tot enkel de correctie van recente (voorgenomen) maatregelen die de deelname in het deeltijd onderwijs belemmeren, het zeer de vraag blijft of de trend voor met name het deeltijdonderwijs aan de universiteiten is te keren. Als niet wordt geïnvesteerd in een flexibel en eigen aanbod is de verwachting dat het deeltijdonderwijs aan de universiteiten maximaal een marginale bezigheid zal blijven.